

İSLAM HUKUKUNDA İHTİKÂR

M. Zeki UYANIK*

Black Market in Islamic Law

Black market was banned by Islam as some people give destroy to society while meeting their need by entranced by their personal interests and ambition and it narrows the lives of people.

The existence of black market in the economical area dates back to very earlier times as, also, we can understand from the non-Islamic sources. We witness that black market existed in the unilliterate period and in the period after Hz. Mohammed.

Black market protected its existence in Abbasis, Endülüs Emevis, Fatimis and in Ottoman after Hz. Prophet. It continues its existence today; Turkish Republic has forbidden it through Turk Punishment Laws.

Most of the Islamic barristers has defined black market by restricting it to food materials. However, some scholars of canon law such as Imam Malik and Ebu Yusuf has included so many kinds of definitions to black market that this extended definition shows parallelism with the understanding of today economist and Turk Punishment Laws.

Almost all of the scholars of canon law have made the condition that it should be used for the one year food stock.

According to most of the Islamic barristers, the authorized can impound on the goods of a person who do not stock his goods and nor present it to market. He can even distribute it to public. However, Ebu Hanife objected to this view and did not see it appropriate that the authorized sell or distribute the goods by force. As according to Ebu Hanife, compulsion resembles restriction. However, an intelligent, independent and matured person is not restricted due to such a reason.

Key Words: Islamic Laws, Black Market, Stocking, Profiteer, Market,

GİRİŞ

Ekonomik düzenin tabii gidişine engel olan ihtikâr Türkçe adı ile karaborsa, İslam'da olduğu gibi İslam dışında ki sistemlerde de yasaklanmıştır. Mesela: Talmud'da meyve, zeytin, un gibi temel gıda maddelerinin ihtikâr yasaklanırken kimyon, karabiber vb. baharatlarda böyle bir yasaklamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca normal şartlarda çiftçinin kendi ürününü satmayıp bekletmesi câiz görülürken bu davranış kıtlık zamanları için yasaklanmıştır. Aynı şekilde yokluk dönemlerinde temel gıda maddelerinin Filistin dışına çıkarılmasına da izin verilmemiştir¹.

Toplumun felaketiyle saadet temin etmek isteyen karaborsacılar, insanlığa ve topluma zarar verdikleri için İslam dini de bu ihtirash insanlarla mücadele etmiştir.

* e-mail: mzuyanik@hotmail.com

¹ Kallek, Cengiz, "İhtikâr", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 560 (The Babylonian Talmud, Baba Bathra, s. 90-91'den alınmıştır.)

Hız. Peygamber bir çok sözünde ihtikâr yapanı kınamış² ve onu, “sapkın,”³ “mel’un”⁴, “günahkar”⁵, “cüzzam hastalığına duçar olacak olan kimse”⁶... gibi vasıflarla beyan etmiştir. Hız. Peygamber döneminden önce cahiliye toplumunda özellikle hububat karaborsacılığı Arabistan ticaretinin normal bir işi olarak kabul edilmekteydi⁷. Demek ki, ihtikârcılık-karaborsacılık Hız. Peygamberden önce de söz konusuydu.

İslam’ın Arap yarım adasında yayılmaya başladığı ilk yıllarda hububat getiren kervanlar, Mekke ve Medine’ye gelince bazı zengin tacirler, şehrin dışında kervanı karşılar ve malların hepsini satın alıp sonra peyderpey onları halka yüksek fiyatlarla satarlardı⁸.

Hız. Peygamber bu ticaret şekline karşı çıkararak, bir takım düzenlemeler getirerek bu uygulamayı yasaklamıştır. Hatta bu işi engellemek için Hız. Peygamber vazifeli adamlar da tayin etti. Peygamberden sonra kurulan hisbe teşkilatı (belediyecilik) da bu işlerden sorumlu olmuştur. Muhtesip, ticaret kervanlarını yolda karşılayanları bu işten sakındırır ve cezalandırırken, Hız. Peygamberin tatbikatına tutunuyordu⁹.

Hız. Ömer döneminde yaşanan şu olay da Hız. Ömer’in ve ondan önce cahiliye döneminde karaborsacılığın var olduğunun bir kanıtıdır. İlgili kıssa şöyledir: “Halife Ömer, çarşuyu gezerken yayılmış vaziyette gıda maddelerini gördü ve onların durumlarını sordu. Halk onların dışarıdan getirildiğini söyleyince Hız. Ömer bereket duasında bulundu. Halk ise sahiplerinin (malı dışarıdan getirenlerden satın alan kişiler) onları satmadıklarını ve karaborsacılık yaptıklarını söyleyince Ömer bunların kim olduklarını sordu. Dediler ki bunlar: Hız. Osman’ın kölesi Ferruh ile Ömer’in kölesi falandır. Ömer ikisine de adam gönderip çağırttı ve Müslümanların yiyeceklerini neden karaborsa yaptıklarını sordu. Onlar; kendi mallarımız karşılığında alıp satıyoruz dediler. Halife Ömer, Rasulullah’ın: “*Müslümanların yiyeceğini karaborsa yapanların Allah tarafından iflas ettirileceği ve cüzzam hastalığına müptela kılınacağı*”¹⁰ şeklindeki hadisini onlara duyurdu. Bunun üzerine Ferruh bu tutumundan kesin olarak vazgeçti. Hız. Ömer’in kölesi ise malımız karşılığında alıp satıyoruz diyerek itirazda bulundu. Ve sonradan bu adam gerçekten cüzzam hastalığına yakalandı¹¹.

Hız. Ali de ihtikâr yapanlarla mücadele etmiş, hatta bu mücadeleyi devlet başkanının vazifelerinden biri olarak kabul etmiştir. Hız. Ali’ye göre devlet başkanı tüccar ile ilgilenmelidir. Bir valisine yazdığı mektupta Hız. Ali bu konuda şöyle söylemektedir: “*Tüccar ve sanayicilerin işlerini araştır ve teftiş et. Bu nasihatle beraber belki onların çoğunda aşırı sıklıkla, kötü bir cimrilik, menfaat için mal yığıma (karaborsa)*

2 İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

3 Ebû Dâvûd, “Buyû’ ”, 40.

4 İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

5 Müslim, “Müsakât”, 129.

6 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981, V, 27.

7 Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul 1980, s. 311.

8 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

9 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310-311.

10 İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

11 Münziri, *et-Terğîb ve’t-terhîb mine’l-ehâdis*, Kahire 1324-26 , II, 583.

ve hapsetme ve alıp sattıkları nesnede tahakkümleri vardır. Bu ise halka zarar ve idare için de ayıp kapısıdır. Bu bakımdan ihtikârı yasaklamak gerekir"¹².

Aynı şekilde Abbasiler devrine ait bir fermanda muhtesipten, gıda maddeleriyle ilgili durumun gözetilmesi ve fakirleri ezici olan ihtikâra meydan verilmemesi istenilmektedir¹³.

Endülüs'e ait hisbe kitaplarından öğrendiğimize göre orada alınan tedbirler çok ilginç ve katıdır. Endülüs'te karaborsacı olduğu bilinen bir esnafa bir kafızden¹⁴ daha fazla buğday satılamazdı. Belediye, karaborsacılıkta tanınmış bir kimsenin alacağı mal miktarına sınırlandırma getiriyordu. Bu gibi kişilerin satışlarına da bir sınır koyulmuştu. Onlar ancak ailelerinin geçimine yetecek kadar satış yapabilirlerdi ve tellalların onlar adına bundan fazla satış yapmaları yasaklanmıştı. Böylece karaborsacının, alım ve satımları sınırlandırılmış ve denetim altına alınmıştı¹⁵.

Mısır'da Fatımiler devrinde de devlet başkanları ihtikâr ve ihtikâr yapanlarla uğraşmışlardır. Nitekim Fatımiler devrinde un ve ekmek karaborsacılığı yapanlar sokaklarda teşhir için dolaştırılır sonra da dövülürlerdi¹⁶.

İktisadi hayatı olumsuz yönde etkileyen İhtikâr her dönemde güncelliğini korumuştur. Tarih boyunca ekonomik sahada devam eden bu olgu günümüz ekonomilerinin de önemli bir problemidir. Yukarıda da gördüğümüz gibi ortaçağda hemen hemen tüm toplumlarda ihtikâr hadisesine rastlayabiliyoruz. Nitekim Sabri Ülgener *Tarihte Darlık Buhranları* adlı eserinde bu hususa dikkat çekmektedir. Ülgener konuyla ilgili eserinde şöyle demektedir: "*İhtikâr ortaçağ boyunca ve bize en yakın tarihlere kadar, zahire ticaretine boydan boya nüfuz etmiş, onunla adeta düşe kalka yol almıştır. O kadar ki birini diğerinden ayırmaya ve tek başına düşünmeye bile imkan kalmamıştır denebilir*"¹⁷.

Karaborsacılık Osmanlı döneminde de devam ettiği için devlet hem mücadele etmiş hem de fiyatlara narh koyma gereğini görmüştür. Öyle ki Osmanlı döneminde Samur kürklerinin ve lale karaborsacılığının yapıldığı kaynaklarda geçmektedir¹⁸.

Osmanlı'nın meşhur defterdar ve maliyecisi Gelibolulu Âli (1008/1600), Osmanlılar zamanında bazı devlet memurlarının bu işlere adlarının karışmasından yakınmaktadır¹⁹. Bununla beraber Osmanlılar ihtikâra karşı büyük mücadele verdiler. Onların bu alandaki mücadelesini Sabri Ülgener şöyle anlatmaktadır: "*Bu hususta alınan tedbirlerin çoğu, bir taraftan devlet eliyle ambarlamak, diğer taraftan ihtikâr erbabının dışarıda (taşrada) kendi hesabına kurdukları ambarlarla mücadele etmek noktasında toplanır*"²⁰.

12 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

13 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

14 Kafız: Bir Pers hacim ölçüsü birimdir. Diğer ölçüler gibi yer, zaman ve ölçülen şeyin cins ya da vasfına göre farklı değerler alır. Bir kafız=1/3 vesk =8mekkük =20 sâ' =80 müd oranındadır. Kafız'ın ölçüsü şehir ve ülkelere göre de farklılık arz etmektedir. Kallek, Cengiz, "Kafız", İstanbul 2001, *DİA* , 24, 155.

15 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 311.

16 Atiyye, Mustafa, *Nuzumü'l-hukm, fi asri'l-Fatimiyyîn*, Kahire, ts. s. 278.

17 Ülgener, Sabri, *Tarihte Darlık Buhranları*, İstanbul 1951, s. 70.

18 Ülgener, *a.g.e.*, s. 73.

19 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 312.

20 Ülgener, *a.g.e.*, s. 50, dipnot. 13.

Tarih boyunca ekonomik sahada kendine yer bulan ihtikâr günümüzdeki diğer ismi ile karaborsa, tarih boyunca topluma bir sıkıntı verdiğinden hep yasaklanmıştır. Söz konusu bu örnekler de bunu ortaya koymaktadır.

Kısaca ihtikârın tarihini, fertler arasında ekonomik ilişkilerin başladığı ilk döneme kadar götürebiliriz. İktisadi hayat devam ettiği müddetçe de varlığını koruyacak gibi görünmektedir.

İhtikârın tanımına gelince, lügat olarak “h-k-r” kökünden gelen İhtikâr biriktirmek, hapsedmek, bir şeyi fiyatı yükselsin diye bekletmek, tedavülden çekmek, karaborsacılık yapmak, tek başına tasarrufta bulunmak için malı tekeline almak anlamlarına gelmektedir²¹.

Bir fıkıh terimi olarak ihtikâr, hukukçular tarafından: “İnsanların ve hayvanların temel gıda maddelerini, satış bedelleri yükselsin diye kıtlık ve pahalılık zamanını beklemek üzere piyasadan toplayıp hapsedmek” şeklinde tarif edilmiştir²². Çoğu fıkıhçı ihtikârı böyle tarif edip gıda maddeleri ile kayıtlarken, bazı fıkıhçılar da ihtikârın çerçevesini geniş tutarak: “satılmaması halka zarar veren her türlü mal” şeklinde tarif etmişlerdir²³. İhtikâr yapana da muhtekir denir²⁴.

İhtikârın hukuki niteliği ve sonuçları hakkında fakihler ve mezhepler arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı, ihtikârın fıkıh terminolojisindeki tanımında bazı farklılıklara yol açmıştır²⁵.

Hanefi hukukçular başta Ebû Hanife ve talebesi imam Muhammed olmak üzere Hz. Peygamberin: “Her kim yiyecek bir şeyi kırk gece süre ile alıkoyacak olursa, Allah'tan beri olur. Allah da ondan beri olur. Her hangi bir mahalle halkı arasında birisi geceyi aç geçirecek olursa, Allah'ın himayesi onların üzerinden kalkar”²⁶ hadisinden hareketle ihtikârı: “Pahalılaştırmalarını bekleyerek gıda maddelerini alıkoymak veya yiyecek vb. şeyleri satın alıp pahalılaştırmaya kadar kırk gece süre ile saklamaktır”²⁷ şeklinde tarif etmişlerdir.

Hanefi hukukçu Ebû Yûsuf ise ihtikârın çerçevesini daha geniş tutarak onu

“İhtikâr, yokluğu veya kıtlığı halka sıkıntı verecek her türlü ihtiyaç maddesini stoklamak”²⁸ şeklinde tarif etmiştir.

Şafîiler ise ihtikârı şöyle tarif etmektedirler: “Kişinin satın almış olduğu bir gıda maddesini ona şiddetle ihtiyaç duyulduğu halde, aldığından daha fazlası ile satmak maksadı ile pahalılık vaktine kadar saklamasıdır”²⁹.

21 İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “h-k-r”, Beyrut, ts, IV, 208; Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, “h-k-r”, Zebîdî, Muhibbüddin Ebü'l-Fadl Muhammed Murteza, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Kahire, ts, III, 154.

22 Döndüren, Hamdi, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 109; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ts, s. 186.

23 Sahnûn, *el-Müdevvene*, Kahire 1324, X, 123; Bâcî., *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Mısır 1332, V, 16; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâ'i*, Kahire 1910, V, 129; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Kahire 1324, V, 255.

24 *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 213.

25 Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 560.

26 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

27 *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Diyarbakır, ts, III, 213.

28 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255.

İmam Mâlik, Ebû Yûsuf gibi ihtikârın çerçevesini geniş tutmuş ve ihtikârı: "Yokluğu veya kıtlığı halka sıkıntı verecek her türlü ihtiyaç maddesini stoklamak"³⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Hanbeliler de ihtikârı şöyle tanımlamaktadırlar: "Bir gıda maddesini darlık zamanında Mekke veya Medine'de satın alıp halkın ihtiyacı olmasına rağmen satmaktır"³¹. Ahmed b. Hanbel diğer hukukçulardan farklı olarak ihtikârın tanımına şehir kaydını koyarak ihtikârın çerçevesini diğer hukukçuların aksine sınırlandırmıştır. Hanbeliler söz konusu bu tanımdan hareketle bir stoklamaya ihtikâr diyebilmek için onda üç unsurun bulunması gerektiğini söylemişlerdir.

1- Bu kişi, malı başka yerden getirir yahut da kendi mahsullerinden bir miktar alıp saklayacak olursa, ihtikâr yapmış olmaz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Pazara başka yerden mal getirene rızık verilir, ihtikâr yapana ise lanet edilir*"³².

2- Satın alınan şeyin gıda olması, yani gıda olarak kullanılan hububat ve benzeri mallardan olması. Çünkü çoğunlukla bu gibi mallara ihtiyaç duyulur. Katık, helva, bal, yağ, hayvanların yiyeceklerinde ise ihtikâr söz konusu değildir.

3- Onun bu satın alması sebebi ile insanlara şu iki hususta sıkıntı vermiş olmak lazımdır:

a- İhtikâr sebebi ile Haremeyn ve sınır boylarında olduğu gibi şehirde bu ihtikârın darlığa sebep olması. Geniş ve alt yapıları çok, mal getirilen yerleri fazla olan Bağdad, Şam ve Kahire gibi şehirlerde ise malı depo edip satmamak haram olmaz. Çünkü çoğunlukla bu gibi şehirlerde böyle bir şeyin etkisi görülmez.

b- Bunun darlık döneminde olması. Şöyle ki şehre bir kafil girerken, mal sahipleri onları satın almak için acele eder ve diğer insanların geçimlerinin daralmasına sebep teşkil ederler. Böyle durumda küçük ile büyük şehir arasında bir fark yoktur. Bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde satın almak ise ihtikârı meydana getirmez³³.

Mezheplerin yaptığı tanımlar arasında görülen kısmî farklılıklar ihtikârın unsur ve şartları ile bunların tanıma dahil edilip edilmemesi konusunda fakihlerin farklı görüşlerde olmasından kaynaklanmaktadır.

Mezheplerin bu farklı tarifine yol açan ana hususlar ise; malın cinsi, satın alma, niyet, toplumsal ihtiyaç, mal darlığı, kamu zararı, müddet ve mekan olarak sayabiliriz³⁴.

Gelişen dünyada ve ihtiyaçların arttığı bir iktisadi sahada ihtikârı tanımlarken sadece gıda maddelerini içine alacak bir tanımlama veya sadece iki şehirle sınırlayacak bir tarif günümüzde pek makul görünmemektedir.

29 Şirazi, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf , el-Muhezzeb, Kahire, ts I, 292.

30 Bâcî, a.g.e., V, 15.

31 İbn Kudâme, el-Muğni, Kahire 1327 , IV, 221.

32 İbn Mâce, "Ticârât", 12.

33 Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l- İslami ve edilletühü*, Dimaşk 1989, III, 585.

34 Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 560.

Fakihlerin ve fıkıh mezheplerinin kısmi farklılıklar içeren bu yaklaşımlarını da göz önünde bulunduran Cengiz Kallek'in "*İhtikâr, darlığı kamuya zarar verecek tüketim mallarının kıtlık meydana getirmek amacı ile ya da fiyat artışı beklentisiyle piyasadan çekmektir*"³⁵ şeklindeki tanımını diğerlerine göre kapsamı itibariyle en uygun olanı gözükmektedir.

Günümüz iktisatçıları da karaborsayı: "Bir malı gayri meşru olarak yasal fiyatının üzerinde satmaktır"³⁶ şeklinde tarif etmektedirler.

I- İslam Hukuk Doktrinde İhtikârın Hükümü

İslam hukukçuları, ihtikârın hükümü, hangi malların ihtikâra konu olduğu, stoklamanın ihtikâr sayıldığı süre, bir kimsenin kendi ürettiği malını satıp satmama açısından özgürlüğü meselesi? İthalatçının dışardan getirdiği malların ihtikâr sayılıp sayılmayacağı... gibi konuları tartışmışlardır. Şimdi ihtilafa konu olan bu hususları ve tartışmaları ele alacağız.

A-İhtikârın Haram Olduğu Görüşünü Savunanlar ve Delilleri

İhtikârın dinen haram olduğunu savunanlar, İslam'da zulmün ve başkalarına haksız şekilde zarar vermenin haram oluşundan hareket ederek ihtikârın haramlığına Kur'an'ın, sünnetin, sahabe uygulamasının ve aklın delalet ettiğini ileri sürmektedirler.

İhtikârı haram kabul eden Hanefi ve Şafii mezhebinin fıkıhçılarının meseleye bakışları ve konuyla ilgili vardıkları kanaat şöyledir:

Hanefi hukukçular ihtikârın hükümü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefi âlimlerin bir kısmı ihtikâr yapmayı mekruh sayarken bir kısmı da haram kabul etmiştir. İmam Muhammed ihtikâr yapmayı dinen haram kabul eden Hanefi hukukçuların başında gelmektedir. İmam Muhammed'e göre ihtikâr yapmak dinen haramdır³⁷. Kâsânî de ihtikâr yapmayı haram kabul eden Hanefi hukukçulardan biridir.

Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre, "*ihtikârı ancak günahkar kimse yapar*"³⁸ hadisi ve ihtikâr yapmayı günahkar diye nitelendiren Hz. Peygamberin hadisleri harama delalet etmektedir. Dolayısıyla ona göre ihtikâr yapmak tahrimen mekruh değil haramdır³⁹.

Şafîî mezhebi bilginleri, ihtikârı dinen haram kabul etmişlerdir⁴⁰. Ama az da olsa mezhep içinde ihtikârı mekruh kabul edenler de olmuştur⁴¹. Nitekim Nevevî, ihtikârın hükümüne değinirken, "*bazı bilginlerimiz mekruh demiştir, ama bu bir şey ifade etmez*" demektedir⁴².

35 Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 560.

36 Parasız, İlker, *İktisada Giriş*, Bursa 2000, s. 62.

37 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 194-195.

38 Müslim, "Müsakat", 129.

39 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

40 Şirazi, *el-Muhezzeb*, Kahire, ts, I, 292.

41 Şirazi, *a.g.e.*, I, 292.

42 Necib el-Mutû'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, Kahire, ts., XIII, 44.

Tabîî Şafilere göre, ihtikârın haram kabul edilebilmesi için halka zarar vermiş olması lazım. Şayet zarar yoksa Gazali'nin (ö. 505/1111), dediği gibi o zaman mekruhluk bile söz konusu değildir⁴³. Bu da zaten ihtikâr olmaz. Şafîî bilgin İbn Hacer el-Heytemi (ö. 974/1567), ihtikârın haram kabul ettiği gibi aynı zamanda büyük günahlardan bir günah olarak da saymaktadır. Heytemi, ihtikârın büyük günahlardan olduğu konusunda şunu söylemektedir: "*İhtikârı, kebirden (büyük günahlardan) saymak, bütün bu sahih hadislerin (daha önce ihtikârla ilgili olarak geçen hadisler) zahirinden anlaşılmaktadır. Bunların bazılarında ihtikârı yapan lanet edilmesi, Allah ve Rasulünün kendisinden beri olması, cüzzam hastalığına duçar olması, iflas ile cezalandırılması ve benzeri şiddetli uyarılar vardır. Bunların bir kısmı, ihtikârın kebi-re olduğuna açık delildir. Bunun için ihtikâr büyük günahlardan sayılmıştır*"⁴⁴.

İhtikârın Haram Olduğu Görüşünü Savunanların Delilleri

Bu fikri savunan âlimlere göre zulmü yasaklayıp haram kılan her ayet aynı zamanda ihtikârın haramlığı için bir delildir. Çünkü ihtikâr insanlara yapılan bir zulümdür. Dolayısıyla zulmü yasaklayan her ayet ihtikâr da yasaklamış demektir.

İhtikârın haram oluşu ile ilgili böyle genel bir yorum getirmekle beraber bu âlimler özellikle Hac süresinin "*Nânkörlük edenler, Allâh'ın yolundan ve gerek yerli, gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibâdet yeri yaptığımız Mescid-i Harâm'dan (insanları) geri çevirenler (bilsinler ki), kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı bir azâb taddırırız*"⁴⁵ şeklindeki 25. ayetini ihtikârın haramlığı için delil göstermektedirler.

Bu ayette geçen "ilhad" kelimesi bazı müfessirlerce bilhassa Mekke'de yapılan ihtikâr şeklinde tefsir edilmiştir⁴⁶.

Ebû Dâvûd'un, Ya'lâ b. Ümeyye'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, bir hadisinde Harem bölgesinde ihtikâr yapmayı ilhad olarak nitelendirmişti⁴⁷. Hz. Ömer de bu görüştedir⁴⁸. Ayrıca ihtikâr ile ilgili Kur'an'dan bir delil bulmaya çalışan âlimler, Karun'un yaptığı iktisadi zulmü de ihtikâr yasağı için delil göstermişlerdir⁴⁹.

İhtikârı dinen haram kabul eden fıkıhçılar, Kur'an-ı Kerim'in bu ayetleri dışında Hz. Peygamberin muhtekiri nefretle anan: "*İhtikârı ancak günahkar olan yapar*"⁵⁰, "*Calip rızıklanmıştır, muhtekir ise lanetlenmiştir*"⁵¹, "*Kim yiyecek maddelerini kırk gün stoklarsa Allah'tan beri olur, Allah da ondan beri olur*"⁵², "*Her kim Müslümanla-*

43 Gazâlî, *İhyâu ulumi'd-dîn* (trc. Mehmet A. Müftüoğlu), İstanbul 1981, II, 211.

44 İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir*, (trc.Serdaroğlu, Ahmed – Şentürk, Lütfi, *İslam'da Helallar ve Haramlar*), İstanbul 1981, I, 691.

45 Hac, 22/25.

46 İbn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm* (trc. Karlığa, Bekir – Çetiner, Bedrettin, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*), İstanbul 1988, X, 5441.

47 Ebû Dâvûd, "Menâsik", 12.

48 Kurtubi, *el-Câmiu' li- ahkâmi'l-Kur'ân*, (trc.Beşir Eryarsoy.), İstanbul 1997, XII, 58.

49 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Açıklamalı Türkçe Tefsir*, İstanbul 1979, V, 3755.

50 Müslim, "Musâkât", 129; Ebû Dâvûd, "Buyû' ", 40, 47; Tirmizi, "Buyû' ", 40; İbn Mâce, "Ticaret", 6.

51 İbn Mâce, "Ticaret", 12.

52 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

*rın bir yiyeceğinde ihtikâr yaparsa Allah onu iflas ve cüzzam hastalığı ile cezalandırır*⁵³ hadislerini delil getirmişlerdir.

Söz konusu bu hukukçular, bu ve bu vecihte ihtikârla ilgili başka hadisleri de örnek göstererek ihtikârın haram olduğunu savunmuşlardır⁵⁴.

Şevkanî (ö. 1250/1834) diyor ki: *"Bütün bu hadisler ihtikârın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu kadar açık ve net hadisler varken, Sahih-i Müslim'deki Ma'mer'in hadisini nasıl değerlendirmek gerekir. Açıktır ki muhtekir hata eden kişidir hadisi, ihtikârın haramlığına zaten işaret etmektedir. Çünkü asi, günahkar, hata eden isimleri bunları yapana verilir"*⁵⁵.

İhtikârın haramlığı hususunda Kur'an ve sünnetten delil getiren fukaha, haramlık mevzuunda aynı zamanda sahabe'nin uygulamasını da örnek göstermektedir.

Bu hukukçulara göre Hz. Peygamberin ahabından ihtikâr konusunda öyle sözler ve fiiller sudur etti ki onlar ancak ihtikârın haramlığı ile yorumlanabilir, aksi bir yorum da mümkün değildir.

Bu fıkıhçılara göre: "Hz. Peygamberin dizi dibinde büyüyen, dinin hedefini, maksadını herkesten iyi bilen ahab, ihtikârı haram kabul etmiştir. Ahab ihtikârı haram kabul ettiğine göre biz de öyle kabul etmeliyiz"⁵⁶.

Bu görüşte olan hukukçular, söz konusu görüşlerini şu ve benzeri uygulamalara dayandırmaktadırlar.

- Hz. Ömer' in: "Bizim çarşımızda karaborsacılığa yer yoktur. Elleri bol altın parası olanlar, Allah'ın bölgemize indirdiği rızka kastetmesinler ve bize karşı karaborsacılık yapmasınlar. Fakat yaz-kış dışarıdan pazara satmak üzere sırtında dışarıdan mal getirenlere gelince onlar Ömer'in misafirleridir. Allah'ın dilediği şekilde mallarını satsınlar. Allah nasıl dilerse öylece de ellerinde tutsunlar."⁵⁷ sözü ve bu yöndeki uygulaması bize ihtikârın haramlığına delil teşkil eder.

- Hz. Osman'dan da ihtikârdan sakındırdığı konusunda uygulamalar nakledilmektedir⁵⁸.

- Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan ihtikârın yasaklığı ve haramlığı konusunda sözler ve uygulamalar rivayet edildiği gibi, Hz. Ali'nin de ihtikârı yasakladığı rivayet edilmektedir. Hatta Hz. Ali'den muhtekirin malını yaktığına dair bir uygulama da nakledilmektedir⁵⁹.

İhtikârın haramlığına hükmeden fukaha bu haramlık için akli da delil göstermektedir. Bu fukahaya göre, ihtikâr insanların rızıklarını, yiyecek maddelerini, geçim

53 İbn Mâce, "Ticârât", 6; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 21.

54 Şevkanî, *Neylü'l-evtâr*, Kahire 1971, V, 255.

55 Macid Ebû Ruheyeye, "el-İhtikâr Dirase Fıkhiyye Mukarene", Mecelletü'ş-Şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, sy. XII, Kuveyt 1988, s. 196; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 561.

56 Macid Ebû Ruheyeye, *a.g.e.*, s. 198.

57 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (nşr. M. Fuad Abdülbâkî), Kahire 1951 "Büyû' ", 24.

58 Bâcî, *a.g.e.*, V, 15.

59 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Kahire 1347-52. IV, 65.

kaynaklarını ve ihtiyaç duydukları mallara zahmetsiz ve kolay ulaşmalarını engellediğinden akli olarak da haram olması için fazla düşünmeye gerek yoktur.

Ayrıca ihtikâr, ticareti ve sanat hürriyetini engellediğinden, insanlara iş kapılarını kapattığından ve her çeşit alanda ilerlemeyi sağlayan meşru rekabet ruhunu körelttiğinden, akıl da ihtikârı haram kılmayı gerektirir⁶⁰.

B- İhtikârın Mekruh Olduğu Görüşünü Savunanlar ve Delilleri

Hanefilerin çoğu, delilin zannılığı ve kamu zararından hareketle ihtikârı mekruh kabul etmişlerdir⁶¹. Hanefî âlimlerinin çoğunluğuna göre, insan ve hayvan gıdalarında ihtikâr, eğer şehir halkına zarar verecekse mekruhtur. Şayet şehre ve de halka bir zararı dokunmuyorsa kerahet yoktur⁶². Buradaki kerahet de tahrimen mekruhluktur ki⁶³ Hanefî âlimlerine göre bunu işleyen harama yakın bir hüküm irtikâp etmiş gibi cezayı hak eder.

Zayıfta olsa Şafîilerden de ihtikârı mekruh kabul eden fıkıhçılar olmuştur. Ama bu görüş mezhep içinde pek itibar görmemiştir.⁶⁴

İhtikârın içtimai düzende çok ciddi olumsuz etkilerinin olduğu bir gerçektir. İslam âlimleri bu gerçeğin bilincinden hareketle böyle ciddi bir meselenin hükmü üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Küçük bir grup dışında âlimlerin çoğunluğu ihtikâr yapmanın haram olduğuna kani olmuşlardır. Bizce de yapılması durumunda toplumsal boyutta negatif neticeler doğurması kesin olan ihtikârın, dinin genel emirlerinin esprisi, aklın ve toplum çıkarlarının korunması göz önünde bulundurulduğunda hakkında verilecek hükmün haram olması gerektiği inancındadır.

Aslında Ebû Hanife ve onu takip eden âlimler de bu işin ciddiyetinin farkındalardı. İhtikâra tahrimen mekruh demeleri ihtikâr yapanın cezadan kurtulacağı anlamına asla gelmez. Haram da denilse tahrimen mekruh da denilse ihtikâr İslam tarafından yasaklanmış, yapan kişinin de ahirette zulüm yapan kişinin cezası ile cezalandırılacağı ifade edilmiştir.

II- İhtikârın Süresi

Mal depolamanın ihtikâr sayılması için asgari bir sürenin gerekip gerekmediği, süre gerekiyorsa bunun ne kadar olduğu konusunda fıkıhçılar arasında görüş ayrılığı vardır. Mutlak hadislere dayanıp ihtikâra süre tahdidi getirmeyen hukukçular, halkın zarar görmesi ile neticelenecek her zaman dilimini yasak kapsamına almaktadırlar. İhtikârdan söz edebilmek için süreyi gerekli görenler ise bunun uzunluğu üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir.

⁶⁰ Macid Ebû Ruheyeye, *a.g.e.*, s. 198.

⁶¹ Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1290. IV, 74; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 219; Halebi, İbrahim, *Mülteka'l-Ebbur (Mevkufât)* (Mehmed Mevkufâti Şerhi) (sad. Ahmed Davudoğlu), 1991, IV, 99; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1991*, II, 105; Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 286; Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, ts, II, 25; Kallek, "İhtikâr" , *DİA*, XXI, 561; Macid Ebû Ruheyeye, *a.g.e.*, s. 194.

⁶² *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 213.

⁶³ Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 586.

⁶⁴ Şirazi, *a.g.e.*, I, 292.

A- Hanefiler

İhtikârdan söz edebilmek için süreyi gerekli gören Hanefi hukukçular, süre üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefilerin bir kavline göre ihtikârın süresi “*Her kim yiyecek bir şeyi kırk gece ile alıkoyacak olsa, Allah'tan beri olur. Allah da kendisinden beri olur*”⁶⁵ hadisine binaen bu süre kırk gündür. Hanefi fakihlerinin diğer bir kavline göre bu süre bir aydır⁶⁶ ve bir aydan aşağı olan bir süre az sayıldığından bu sürede ihtikâr meydana gelmiş olmaz⁶⁷.

Çünkü bundan daha kısa bir süre için mal depolamak piyasada darlık meydana getirecek nitelikte değildir⁶⁸.

Son dönem âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) de şunu söylemektedir:

“*İhtikâr satılacak şeyleri uzunca bir müddet hapsedip satmakla tahakkuk eder. Şöyle ki bu müddet bir kavle göre kırk gecedir. Çünkü hadis-i şerifte: “Satılık bir taamı kırk gece saklayıp satmayan kimse, Allah'tan beridir, Allah da ondan beridir” buyurulmuştur. Diğer bir kavle göre de bu müddet en az bir aydır. Bundan aşağısı az sayılır, ihtikâr meydana gelmiş olmaz*”⁶⁹.

Karaborsacılık sayılacak müddeti pahalılık ve ucuzluğa göre tayin edenler de vardır. Celal Yeniçeri, İbn Mutahhar'dan şunu nakletmektedir: “*Karaborsacılık sayılacak müddeti pahalılık ve ucuzluğa göre tayin edenler de vardır. Bunlar; pahalılık zamanında üç günü, ucuzluk ve bolluk zamanında kırk günü aşarsa ihtikâr yapılmış olur, diyorlar*”⁷⁰.

Molla Hüsrev (ö. 885/1481), *Gurer*'de, ileriye sürülen sürelerin dünyada karaborsacıyı cezalandırmak için yeterli müddetler olduğu, bir kimsenin günahkar olması için gerekli her hangi bir zamanın bulunmadığını söylemektedir⁷¹.

Hanefi fıkhnın önemli şahsiyetlerinden biri olan Kâsânî (ö. 587/1191) de, ihtikârın teşekkülü için hiçbir süreye yer vermemektedir. Kâsânî, ihtikâr süresi için şunu söylemektedir: “*Karaborsacılık yapmak haramdır. Çünkü onda zulüm vardır... Şehirde alınıp satılan mallara toplumun hakkı geçer. Halkın çok şiddetli ihtiyacı varken, bir malı satmayıp bekletmek, insanların hakkına engel olmak demektir. Bir hakkı, hak sahibinden esirgemek ise zulümdür ve bu da haramdır. Depolama süresinin az veya çok olması, zulmün gerçekleşmesi bakımından, haramlık konusunda eşittir*”⁷².

Hanefi mezhebinde her ne kadar Kâsânî, Molla Hüsrev gibi ihtikâra süre biçmeyen veya üç gün ile sınırlandıran fakihler varsa da; Hanefi mezhebinde hakim kanaat ihtikârın süresi vardır bu süre de en az bir ay ile kırk gün arasındadır. Bir

65 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

66 *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984, s. 199; Çeker, Orhan, İstanbul 1999, s. 140; Kallek, “İhtikâr”, *DLA*, XXI, 561; *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, “İhtikâr”, Kuveyt 1993, II, 94; Kâhtan ed-Dûrî, *el-İhtikâr ve âsârühû fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Bağdad 1974, s. 56-57.

67 Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, ts, VI, 124.

68 *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214.

69 Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

70 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 310.

71 Molla Hüsrev, *el-Gurer*, İstanbul 1979, I, 205.

72 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

aydan az olan sürede ihtikâr meydana gelmez. Fakat Hanefi kaynaklardan şunu da anlıyoruz ki bu süre, dünyadaki hukuki ceza içindir. Günah ise, süre az olsa dahi söz konusudur⁷³.

B- Diğer Mezhepler

Mâlîki, Şafîî, ve Hanbeli mezhepleri fakihleri ihtikâr ile ilgili her hangi bir standart süre saptamayıp halkın zarar görmesi ile neticelenecek her türlü zaman dilimini yasak kapsamına almışlardır⁷⁴.

Söz konusu bu mezhep âlimlerinin hareket noktası süre değil zarardır. Şayet ortada bir zarar varsa bu süreye bakılmaksızın ihtikâr meydana gelir. Zarar söz konusu değilse ihtikârdan bahsedilemez. Gazali, İhya'sında ihtikârın bir süresinin olmadığını, verilen zarara bağlı olduğunu dile getirerek⁷⁵, naklettiği konu ile ilgili bir kıssadan sonra şunu söylemektedir: "*Bilmiş ol ki, ihtikâr hususundaki yasaklık, mutlak ve kayıtsızdır. Yasaklık hükmünün bütün vakitlerde cari olması muhtemeldir. Basra'ya gönderilen ve yüksek fiyatla satılmak istenen buğday hikayesi buna delildir. İhtimal ki, bu yasaklık, yiyecek maddelerinin az olduğu ve halkın da onlara ihtiyacı bulunduğu bir vakte tahsis edilmiş idi. Çünkü bu takdirde yiyecek maddelerinin satışı geciktirilmekle zarar bahis mevzuudur*"⁷⁶.

Kamil Miras, Hanefi fıkıhçıların ihtikâr süresi için delil kabul ettikleri hadiste geçen kırk geceyi gerçekte ihtikâr için teyit edilmiş bir süre olmadığı, bundan maksadın bu işi sanat haline getirmek olabileceği ve insanların çoğunlukla bir işte kırk günde meleke kazandıklarından burada da bu kadar bir müddete yer verildiğini söylemektedir⁷⁷. Söz konusu bu hadiste yer alan "*komşusu açken sabaha (tok) çıkan Allah'tan beri olur*" kısmı hadisin baş tarafında geçen "*bir malı kırk gece saklayan Allah'tan beri olur*"⁷⁸ müddetiyle bağdaşmamaktadır. Zira bu hadiste Hz. Peygamber komşusu ihtiyaç halindeyken umursamadan bir gece tok geceleyeni kınarken; insanların ihtiyaç içinde kıvrandığı bir dönemde ihtiyaç duydukları bir malı kırk gece stoklayan kimseyi bu zaman zarfında kınanmaması ve hatta daha ağır sözler söylenmemesi düşünülemez. Bu bakımdan ihtikâr olması için saklamaya bir süre tayini pek doğru olmasa gerektir. İhtikâr yapılan malın saklama süresi hadislerde kırk gece olarak zikredilmişse de bu süreyi sıkıntının doğacağı en uzun süre olarak anlamak lazımdır. Çünkü günümüz dünyasında, benzin, mazot, tüp gaz, petrol, ilaç... gibi maddelerin kısa süreliğine yokluğunun dahi toplum içerisinde büyük sıkıntılara,

73 İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255.

74 Bâcî, *a.g.e.*, V, 16; Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Necib el-Mutî'î, *a.g.e.*, XIII, 44; Kallek, Cengiz, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul 1997, s. 146; *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, "İhtikâr", II, 94.

75 "Rivayet ediliyor ki; Vasıt şehrinde bulunan seleften bir zat, orada bir gemi dolusu buğdayı Basra'ya doğru yola çıkardı. Ve Basra'daki vekiline şöyle yazdı: Bu buğdayı Basra'ya geldiği günün fiyatı ile sat. Sakın onu tehir etme. Buğdayın Basra'ya geliş günü maddelerin ucuz olduğu bir güne rastladı. Buğdayı satana dediler ki: Bir hafta tehir ettiğin takdirde bugünkü kârın birkaç mislini elde edeceksin. Adam buğdayı bir hafta tehir etti ve buğdayın geldiği güne göre birkaç misli kâr etti. Müvekkiline bu durumu bilahare bildirdi. Müvekkil kendisine şöyle yazdı: "Ey kişi! Biz dinimizin selametiyle beraber az kâra kanaat getirmiştik. Sen ise sözü müze muhalefet etmiş bulunuyorsun. Biz dinimizden her hangi bir şeyin elden gitmesi pahasına birkaç misli kâr etmeyi dahi sevmiyoruz. Sen bizim namımıza bir cinayet işlemiş bulunuyorsun. Binaenaleyh benim bu mektubum eline varır varmaz, bütün malı! Basra fakirlerine sadaka ver. Keşke o malın bütününi sadaka vermek suretiyle baş başa ne lehte ve ne dealeyhte olmak suretiyle ihtikâr yapmanın günahından yakayı kurtarmış olsaydım". Gazâlî, *a.g.e.*, II, 211

76 Gazâlî, *İhyâ*, II, 211.

77 Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1982, VI, 548.

78 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

kaoslara ve de gerginliklere sebep olacağı aşikardır⁷⁹. Bu maddelerde ihtikârî yasak saymak için otuz veya kırk gece beklemek darlık ve sıkıntılı döneminde toplumun infialine sebep olmaktan öteye gitmez. Serum ve benzeri bazı acil tıbbi müdahale araçlarının bir kaç saatlik ihtikârînin bile ölümcül sonuçlar doğurabildiği göz önüne alınrsa veya günümüzde her türlü ulaşımın kendisi ile sağlandığı petrolün kırk gün piyasadan çekilmesi ile doğacak içtimai aksaklıklar ya da yaşamımızın vazgeçilmez haline gelen temel ihtiyaçlarımızdan olan tüp gazın piyasadan çekilmesi ile toplum hayatında meydana gelecek kaosun boyutunu kestirmek için fazla düşünmeye gerek yoktur. Bütün bu malların ihtikârînin toplum içinde ortaya çıkaracağı olumsuzlukları düşündüğümüzde ihtikâr için belli bir süre sınırı getirmeyen mezheplerin görüşünün günümüz için daha elverişli olduğu düşünülebilir. Hanefi mezhebi fıkıhçılarının, hadislerdeki kırk gün kaydını benimsemesi, o dönem için zararının tahakkuk edeceği ortalama süresinin bu kadar olabileceği fikrini bize vermektedir. Bu sürede daha önce değindiğimiz gibi Hz. Peygamber döneminde bir ticaret kervanın gıda maddesi ithalâtında ana merkez olan Şama gidiş-dönüş süresinin kırk gün civarında olması ile beraber düşünülmelidir.

III- İhtikâra Konu Olan Mallar ve Görüş Ayrılıkları

Hz. Peygamberin ihtikârî yasaklayan hadislerine baktığımızda ihtikâr ile ilgili gıda malları dışında bir yasak görülmemektedir. Bu hadisleri esas alan fakihler ihtikâra konu olan malları sadece insan ve hayvan yiyeceklerine hasrederken, mutlak ihtikâr yasağıyla ilgili hadislere dayanan bazı fakihler ise halkın, yokluğu ve kıtlığı halinde sıkıntıya düşeceği her türlü ihtiyaç maddesini bu çerçeveye sokarak ihtikârî yasak kapsamına gireceği görüşünü savunmuşlardır⁸⁰.

Ama iki tarafın da anlaştığı ortak bir nokta vardır: İhtikâr yasağının sebep-i hikmetinin “zarar” olması. İhtikâr yasağını yiyeceklerle mukayyed görenler de mutlak olarak ele alanlar da netice itibariyle bu noktadan hareket etmişlerdir⁸¹.

Yasağı yiyeceklerle mukayyed kabul eden fakihler, mâruf ve mutat zararı göz önüne alırken, diğer fakihler muhtemel her türlü zararı da hesaba katarak çerçeveyi geniş tutmuşlardır⁸².

A- Hanefiler

Ebû Hanîfeve talebesi İmam Muhammed, ihtikâra konu olan mallar konusunda Hz. Peygamberin bu konuda söylemiş olduğu hadisleri delil alarak ihtikârî sadece gıda mallarıyla sınırlı görmüşlerdir. İhtikârî yasaklayan hadisleri yiyeceklerle sınırlı gören Ebû Hanîfeve talebesi İmam Muhammed ihtikâr yasağını insanların ve hayvanların temel yiyeceklerine hasretmişlerdir. Hanefi mezhebinde bu görüş de fetvaya esas alınmıştır⁸³.

Bu fetvanın temelinde ihtikârînin doğuracağı kamu zararının ancak bu temel tüketim maddeleri ile meydana geleceği görüşü vardır.

79 Şahin, Hüseyin, *İktisada Giriş*, Bursa 1997, s. 117.

80 Muhammed Casim es-Saîdî, “Dirase Fıkhiyye Mukarene fi'l-İhtikâr”, Risaletü't-Takrib, sy, XXXVI, s. 103.

81 Bâcî, a.g.e., V, 16; Kâsânî, a.g.e., V, 129; İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

82 Bâcî, a.g.e., V, 16; Kâsânî, a.g.e., V, 129; İbn Kudâme, a.g.e., IV, 221.

83 Kâsânî, a.g.e., V, 129; İbn Âbidin, a.g.e., V, 255; Bilmen, a.g.e., VI, Çeker, a.g.e., s. 140; Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 150.

Buna göre Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve talebesi Muhammed'e (ö.189/805), göre gıda maddelerinin ve hayvan yemlerinin haricindeki diğer madde ve mallarda ihtikâr söz konusu olmaz. Yani bu malların dışındakiler ihtikâr yasağı kapsamına girmez⁸⁴.

Hanefi fıkhîçılardan Mergînânî'nin (ö. 593/1197), ifade ettiğine göre Ebû Hanife Hz. Peygamberin bu hadislerini esas almakla birlikte halkın geleneksel olarak zarar gördüğü ve örfe bilinen zararı da göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır⁸⁵.

Kâsânî'nin (ö. 587/1191), ifadesinden anlaşıldığına göre İmam Muhammed de aynı sebepten ihtikâr yasağını sadece gıda maddeleriyle sınırlı tutmuştur⁸⁶.

İmam Muhammed'e göre halk çoğunlukla gıda maddeleri ve hayvan yemleri karaborsacılığından zarar görmüştür⁸⁷. İmam Muhammed'in bu görüşü bize o devirlerde yalnız bu iki maddenin ihtikârının yapıldığını tacirlerin diğer malların karaborsacılığına önemsenecek kadar yönelmediklerini göstermektedir⁸⁸.

Nitekim İbn Haldûn (ö. 808/1406), *Mukaddime*'sinde bunu şöyle ifade etmektedir: *"İnsanlar, gıda ve yiyecek maddelerinden başkasını mecburi olarak satın almazlar. Zaruri olmayan o madde ve nesnelere ancak nefislerinin arzularını yerine getirmek üzere kendi istekleriyle satın alırlar. Bu paraları kendi istekleriyle verdikleri için nefis ve ruhları o paralara bağlı kalmaz. Vurguncunun yüksek fiyatlarla sattığı gıda maddelerinden aldığı paralarda ise halkın gözü kaldığı için, herkes, vurgunculuğu ile tanınmış kimseyi adeta toplu bir halde arkasından takip eder ve bundan bu kazançları onlar için hayırsız olur"*⁸⁹.

Yaşamak için gıda maddeleri birinci derecede ihtiyaçtır. İnsan çeşitli şeylerden ferağat edebilir, fakat gıda madde ve ihtiyaçlarından ferağat edemez. İbn Haldun'un dediği gibi fiyatları ne olursa olsun insan, gıda maddelerini mecburi olarak satın alır. Karaborsa yapan kimse de bu durumdan faydalanır⁹⁰. Fakat gelişen dünyada gıda maddeleri önemini korumakla birlikte birçok alanda insanları sıkıntıya sokacak mallar ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır; petrol, enerji, ev yakıtı, ilaç, kömür bunlardandır.

Bu mal ve maddeleri piyasadan çekmek günümüzde en az gıda maddeleri kadar insanları sıkıntıya sokar.

Bundan hareketle Hanefi mezhebi imamlarından Ebû Yûsuf ihtikâra konu olan malları daha geniş tutmuştur. O'na göre satılmaması topluma zarar verici her türlü malın satışından kaçınmak ihtikâra girer⁹¹. Her ne kadar hadislerde "...İnsanların gıda maddelerinde, yiyeceklerinde..." ibareleri geçiyorsa da bunlar sınırlayıcı, tahdidi değil, "insanların ihtiyacı olan her şeyde ihtikârın yasaklığına" birer örnektir. Zira ihtikâr da "*ammenin zarar görmesi*" ve ihtikâr yapanın zarar kasdı önemli olduğuna göre bu kasdın gerçekleştiği her malı stoklamak, piyasadan çekip depolamak ihtikâra

84 Mergînânî, *a.g.e.*, II, 373; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye*, "İhtikâr", II, 92.

85 Mergînânî, *a.g.e.*, II, 92.

86 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

87 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

88 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287.

89 İbn Haldûn, *Mukaddime*, İstanbul 1986. II, 361.

90 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 287-288.

91 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Afzal-ur-Rahman, *Economic Doctrines of Islam*, Lahor 1975, II, 77; Macid Ebû Ruheyye, *a.g.e.*, sy. 12, s. 189.

girer. Dolayısıyla onu yiyecekler ve muayyen yemlerle sınırlamak isabetli değildir⁹². O halde Ebû Yûsuf'a göre toplumun normal ve tabii ihtiyacı olan her hangi bir mal veya maddeyi, sırf darlık meydana getirip, fiyatların yükselmesini beklemek amacı ile depolamak karaborsacılıktır.

Hız. Peygamber devrinde insanların en fazla gıda maddesi sıkıntısı çektikleri ve bazen Müslümanların günlerce yiyecek bulamadıkları bir gerçektir. Böyle bir ortam da en fazla gıda maddeleri karaborsacılığına müsaittir. Bunun için Rasulullah bazen genel olmakla beraber bazen de sırf yiyeceklerle ilgili uyarılarda bulunmuş olabilir. Zararı gerçek sebep olarak kabul edersek; yasağı, çarşı pazardan çekilmesi insanlara zarar verecek olan her türlü eşya ve mala teşmil edebiliriz⁹³.

Bu sebeple Ebû Yûsuf'un görüşü yüzyılımızın ekonomik anlayışına daha uygun görünmektedir. Çünkü temel ihtiyaçlar birbirine bağlıdır. İnsanın yalnız yiyecek maddelerini temin etmesi, başka temel ihtiyacı kalmadığı anlamına gelmez. Giyim eşyası, mesken, yakıt, ilaç, ulaşım... ve benzeri ihtiyaçlar da kaçınılmaz temel ihtiyaçlardır.

İslam hukukçularının çoğu, toplum en çok gıda maddelerinin ve hayvan yemlerinin depolanmasından zarar gördüğünden hareketle bu iki malı ihtikâra konu olan mallarda esas almışlardır. Hadislerde de yalnız bu maddelerden söz edilmesi onların dayanağı olmuştur. Ancak bu günkü yaşam koşullarında hayvan gücünün yerine motorlu araçların ve yem yerine uğruna savaşların yapıldığı petrolün geçtiği düşünülürse benzin, mazot ve benzeri mal ve ihtiyaçların stokuna kadar bir çok stokların da yasak kapsamına girmelidir⁹⁴.

Bu malların karaborsaya düşmesinden geniş halk kitlesinin büyük zararlar göreceği göz önüne alınır, ihtikâr yasağının kapsamını geniş tutan böyle bir genellemenin toplum yararını korumak ve haksız zararı önlemek için daha uygun olduğu inancındayız.

B- Şafiîler

Şafiî mezhebi fıkıhçıları ihtikâra konu olan malları tespit ederken Hz. Peygamberin "*Kim yiyecek maddelerini kırk gece stoklarsa Allah'tan beri olduğu gibi Allah da ondan beri olur*"⁹⁵, "*Her kim Müslümanların yiyeceklerinde ihtikâr yaparsa, Allah onu iflas ettirir ve onu cüzam hastalığına uğratar*"⁹⁶ hadislerine dayanarak, ihtikârı, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in de kabul ettiği gibi sadece gıda maddeleriyle sınırlı kabul etmişlerdir.

Şafiîler, ayrıca ihtikâra konu olan gıda maddelerinin hangi dönemde piyasadan çekildiği konusunda da bir ayırma gitmişler ve pazardan bolluk ve ucuzluk döneminde toplanıp stoklanan mallarda ihtikârı kabul etmemişlerdir. Ama ihtikâra konu olan malların tanımında da gördüğümüz gibi bu mallar pahalılık zamanında veya malların

⁹² Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, III, 214; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 198; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 192; Çeker, *a.g.e.*, s. 140; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562.

⁹³ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 293.

⁹⁴ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 198.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

⁹⁶ İbn Mâce, "Ticârât", 6.

pahalanmaya başladığı bir dönemde piyasadan çekilip stoklanması halinde ihtikâra konu sayılmışlardır⁹⁷.

Buna göre Şafîiler, darlık ve pahalılık döneminde piyasadan toplanıp daha pahalıya satmak için stoklanan gıda maddelerini ihtikâr kabul ederken, ucuzluk döneminde piyasadan satın alıp stoklanan malları ihtikâr olarak görmemektedirler.

Şafîiler de diğer mezhepler gibi, kişinin pahalılık zamanında kendisi ve ailesi için satın aldığı gıda maddelerini yahut aldığı fiyattan satmak amacıyla satın aldığı gıda maddelerini stoklamasını da ihtikâr olarak kabul etmemektedirler⁹⁸.

Şafîî mezhebi fakihleri, ihtikârı gıda maddeleri ile sınırlı tutarken bu gıda maddelerini de sınıflandırmaya tabi tutmaktadırlar. Bunlar:

- Temel gıda maddeleri (kût, azık)

- Yardımcı gıda maddeleri yahut ta katık olanlar şeklinde yapılan bu iki ayırım hakkında Gazâlî şunları söylemektedir:

“Yasak, kût (karın doyurucu yiyecek maddesi) cinsinden olan maddeleri kapsar. Kût olmayan ve ilaç, ilaçların temel maddeleri ve za'faran bitkisi ve benzerleri gibi kûta da yardımcı olmayan maddeler yasağın kapsamına girmezler. Et, meyveler ve devamlı yemek mümkün olmasa da bazı durumlarda kûtun yerini alan şeyler konusunda ayrı ayrı görüşler ortaya konulmuştur. Alimlerin bazıları tereyağı, bal, üzüm sırası, peynir, zeytin yağı ve bunların yerini alabilenleri de ihtikâr yasağına dahil etmişlerdir”⁹⁹.

Şafîî mezhebi fıkıhçıları, gıda malları dışındaki eşyada ihtikârı kabul etmediklerinden, giyim eşyasında, altın ve gümüş gibi madenlerde ve dayanıklı olmadıkları için meyve ve sebzeleri ihtikâra konu olan malların içine dahil etmemektedirler.

Mezheplerin İhtikâra Konu Olan Mallardaki Görüş Ayrılıklarının Sebepleri

İhtikârın şümulü hakkındaki görüş ayrılıkları iki ana sebepten kaynaklanmış olmalıdır:

Birinci sebep, Hz. Peygamber ihtikâr ile ilgili hadislerinin bazılarında hiçbir maddenin ismini söylemeden genel olarak ihtikârı yererken, bazı hadislerinde de taâm (yiyecek) kelimesine yer vermiştir. Taâm kelimesinden hareket eden müctehidler, yasağı sadece gıda maddeleriyle ilgili görmüşlerdir. Bazı hadislerdeki genelliğe bakan diğer müctehidler ise yasağın her maddeyi kapsadığı içtihadına varmışlardır¹⁰⁰.

Şevkani (ö. 1250/1834), bu konuda şöyle der: “*Konu ile ilgili hadislerden insan ve hayvan yiyecekleri ile diğer şeylerin ihtikârının haram olduğu ve aralarında hiçbir fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bazı hadislerde açıkça taâm (yiyecek) kelimesinin geçmesi, mutlak olarak söylenmiş diğer hadisleri kayıtlamaz. Onlar mutlaklığı üzere kalırlar*”¹⁰¹.

97 Şirbîni., Muğnî'l-muhtâc, Kahire 1985, II, 38; Zuhaylî, a.g.e., III, 584; Karaman, a.g.e., s. 106.

98 Zuhaylî, a.g.e., III, 584.

99 Gazâlî, a.g.e., II, 211; Yeniçeri, a.g.e., s. 298.

100 Yeniçeri, a.g.e., s. 292.

101 Şevkani, a.g.e., V, 221.

İkinci sebep, bir malın ihtikârının doğuracağı zarardır. Zarar, hükmün illetlerinden biri olmuştur. İhtikar konusunda yasağı sınırlı tutan fıkıhçılar da çerçeveyi geniş tutan fıkıhçılar da zarar illetini ileri sürmüşlerdir.

Merğînânî'ye (ö. 593/1197) göre, Ebû Hanife halkın geleneksel olarak zarar gördüğü ve örfen bilinen zararı göz önünde bulundurmıştır. Halbuki Ebû Hanife yasağı sınırlı olarak kabul edenlerdendir. İhtikâra konu olan malların sınırını geniş tutan Ebû Yûsuf da bu konuda gene Merğînânî'nin ifadesine bakılırsa sadece "zarar" dan hareket etmiştir¹⁰².

Şevkânî bu konuda şunu söylemektedir: "*Hulasa yasağın gerçek sebebi insanlara zarar vermek olunca karaborsacılık da ancak zarar verme yönünden haram olur. Bunda da yiyecek olsun olmasın hepsi eşittir. Çünkü insanlar hepsinden zarar görürler*"¹⁰³.

IV- Üreticinin İhtikâr Durumu

İslam hukukçularının genel eğilimi kendi ürününün piyasaya arzını geciktiren üretici ile şehir dışından getirdiği malı ihtiyaç anında pazarlamayıp bekleten tüccarı, kamu yararına bir hizmet ifa etmekte olmaları sebebiyle karaborsacı saymama yönündedir. Bununla birlikte her mezhep içinde karşı görüşte olan ya da ilave şartlar ileri süren fakihler de olmuştur.

Üreticinin ürettiği malı piyasaya sürmeyip bekletmesi ihtikâra girip girmediğini mezhepler açısından irdeleyelim.

Hanefi mezhebi fıkıhçıları, kişinin kendi ürettiği malını satmayıp bekletmesinde bir sakınca görmeyerek böyle bir malı depolamayı, ihtikâra konu olan mallara dahil etmemişlerdir¹⁰⁴.

Ebû Hanife'ye göre bir insanın arazisini ekmek suretiyle kendi malından elde ettiği mahsulünü elinde tutması karaborsacılık olmaz. Çünkü şehir halkının o mala taalluk eden yani ona ilişkin bir hakları doğmamıştır. Ancak çiftçinin böyle yapmaması çok daha iyi bir davranış olur¹⁰⁵. Ama üretici yine de malını piyasaya çıkarıp çıkarmama hürriyetine sahiptir¹⁰⁶.

Molla Hüsrev (ö. 885/1481) kendi çiftliğinin gallesini (mahsulünü) depolayıp bekletmenin ihtikâr olmadığını¹⁰⁷ söylemekte son dönem ulemasından İbn Âbidin (ö. 1252/1836) de bu görüşlere şöyle bir boyut eklemektedir: "*Halkın ihtiyacına rağmen ürünün arzını geciktiren çiftçi karaborsacılık suçu işlemiş sayılmasa bile dindaşlarını sıkıntıya sokacak bir darlık ve fiyat artışı beklentisi içinde bulunması bakımından*

¹⁰² Merğînânî, *a.g.e.*, II, 373; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 292.

¹⁰³ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 222.

¹⁰⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124; Şafak, Ali, *İslam Hukukuna Göre Vade Farkı ve Kâr Haddi*, s. 105-106; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 197; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 294; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562; Çeker, *a.g.e.*, s. 140; Uludağ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1997, s. 196; Canan, *a.g.e.*, II, 25.

¹⁰⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 294.

¹⁰⁶ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 562.

¹⁰⁷ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, I, 205.

*günahkar kabul edilir*¹⁰⁸. Buna göre İbn Âbidin, üreticinin malını piyasaya sürüp sürmeme hürriyetinde mezhebin diğer fakihlerine katılırken, üreticinin bunu piyasaya sürmemesini ise müslüman kardeşlerine zarar verdiğiinden hareketle onu günahkar olarak telakki etmektedir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) de, *Kamus*'unda bu konuya değinirken üreticinin ürettiği malı piyasaya sürüp sürmemesi konusunda serbest olduğunu üretici malını piyasaya sürmemesi halinde de onun sorumlu tutulamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Bilmen'e göre bu üretilen mal tamamen üreticinin halis hakkıdır. Buna ammenin hakkı taalluk etmez.

Şafîî fıkıhçılar, üreticinin ürettiği malını piyasaya sürmemesi konusunda diğer mezheplerin hukukçuları gibi düşünmektedirler. Şafîî imamlarına göre bir insan mahsulünü şehre getirip orada yığsa ve satışa arz etmese bu, karaborsacılık olmaz¹⁰⁹. İmam Şafîî, üreticinin malını stoklamasını caiz görmekle beraber buna halkın zarar görmemesi şartıyla cevaz vermektedir¹¹⁰.

Şafîî mezhebinin fıkıhçılarından Nevevî, mezhebinin bu konudaki görüşü hakkında şunu söylemektedir: “*İmam Şafîî'nin içtihadı hep ötekiler gibidir, şu kadar var ki o, içtihadına bir kayıt koymuştur. Şafîî'ye göre, çiftçinin malını satışa arz etmeyip elinde tutabilmesi için halkın zaruret içinde olmaması gerekir*”¹¹¹.

İbn Hacer el-Heytemi de bu konuda şunu söylemektedir: “*Kıtlık zamanında da olsa, kişi saklamak amacı ile kendisi veya çocuk için satın aldığı şeyde ihtikâr olmadığı gibi, aldığı fiyata satarsa veya kendi mahsulü olur da onu satmayıp yani pahalansın da öyle satayım derse yine ihtikâr olmaz. Ancak ihtiyaç çoğalınca malını piyasaya sürmesi gerekir. Hatta hakim, kendisini piyasaya sürmesi için icbar da edebilir. Bunda ihtikâr yoktur. Fakat bir yıllık ihtiyacından fazlasını satması evladır. Ancak gelecek yılda kuraklıktan korkup malını saklarsa, bunda da ihtikâr yoktur*”¹¹².

İbn Hacer de, İmam Şafîî gibi üreticinin malını piyasaya sürmemesini caiz görünürken, İmam Şafîî gibi kendisi de bunu halka zarar verememe şartına bağlamaktadır.

Üreticinin malını stoklayıp satmaması hakkında kısaca şunu söyleyebiliriz: Bütün mezhepler üreticinin malını piyasaya sürmeyip bekletmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü ihtikârın şartlarından birisi de, depolanan malın satın alınmış olmasıdır. Buna göre, bir üretici kendi ürettiği malı depolayıp piyasaya sürmeyebilir. Köylünün ürettiği ürünü, hasat mevsiminde hemen satmayıp, bozulmadan koruyabileceği depo, ant-repo, soğuk hava deposu ve benzeri yerlerde bir süre muhafaza ettikten sonra, arz ve talep dengesine göre, piyasa fiyatını bulunca satışa arz etme hakkı vardır.

İslam hukukçularının üretici hakkında verdiği bu fetva, çiftçilere geniş bir hareket serbestliği getirmiş, çiftçiler için mallarını değerlendirmenin ve ekime yönelmenin bir anlamda teşviki olmuştur. Çiftçi ve üretici için verilen bu serbestlik fetvası kanaatimizce üreticilerin hak ve emekleri açısından yerinde ve doğru olan bir fetvadır. Çünkü bizzat çiftçinin üretip depoladığı bir mal ile ikinci elin piyasadan çekip

¹⁰⁸ İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255-256.

¹⁰⁹ Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi'l- Müslim*, Kahire 1349, VII, 45.

¹¹⁰ Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 562.

¹¹¹ Yençeri, *a.g.e.*, s. 294.

¹¹² İbn Hacer, *el-Heytemi*, *a.g.e.*, I, 691.

depoladığı bir malın aynı kefeye konulmaması lazım. Mevsilî'nin ifade ettiği gibi, “*Tarlasını ekmekte serbest olan, ondan çıkan mahsulünü de satıp satmamakta serbest olmalıdır*”¹¹³. Kaldı ki Kâsânî ve diğer alimlerin dediği gibi: “*Üreticinin ürettiği malda şehir halkının bir emekleri yoktur*”¹¹⁴. Emekleri olmadığına göre de üreticinin malını zorla sattırmak uygun gözükmemektedir. Bununla birlikte yine de Ebû Hanîfe'nin dediği gibi halk sıkıntıdayken daha fazla kazanayım diye onların ihtiyaç duydukları malları piyasaya sürmeme yolu ile onlara zulüm yapmak ahlaken uygun bir davranış değildir¹¹⁵. Bütün bunlardan şunu da anlıyoruz. İhtikâr yasağı birinci değil ikinci elden başlamaktadır¹¹⁶.

V- İthalatçının İhtikâr Durumu

Hz. Peygamber devrinden itibaren, dışarıdan veya bir şehre uzak yerlerden mal getirenlere birtakım haklar ve kolaylıklar tanımıştır. Bu haklar ve kolaylıklar ile ticaret cazip hale getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber: “*Rızkın onda dokuzu ticarettedir*”¹¹⁷ hadisi ile de müslümanları ticarete yönlendirip teşvik etmiştir.

Dışardan, uzak yerlerden, ihtiyaç duyulan malları tüketicinin ayağına getiren tacir, aslında önemli bir sosyo-ekonomik hizmet görmekteyken, malını stoklayıp halkın yokluk içinde kıvrınmasına hiç aldırış etmeyen karborsacı ise sosyo-ekonomik bir hezimet hazırlamaktadır. Buna işareten: “*Calip (uzak yerden mal getiren tâcir) rızıklandırılmış, karborsacı ise lanetlenmiştir*”¹¹⁸. “*Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satarsa, sanki onu tasadduk etmiş (yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış) gibi olur*”¹¹⁹ buyuran Hz. Peygamber, bu sözleri ile ithalatçının ve muhtekirin dünyevi ve uhrevi konumlarını da veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu naslara göre halkın temel ihtiyaç maddelerini tedarik edip halka sunanlar bir kamu hizmeti görmektedirler. Asıl maksat kâr olsa bile, bu muameledeki hizmet unsuru önem ve niteliğinden bir şey kaybetmez¹²⁰.

İslam hukukçularının bir kısmı ithalatçıyı, üretici gibi düşünerek onu birinci el olarak kabul etmişlerdir.

Birinci el de, zaruri bir durum olmadıkça malını satıp satmama konusunda serbest bırakılmıştır. İthalatçıyı da böyle serbest bırakmadan maksat ve gaye şüphesiz üretici de olduğu gibi dışarıdan mal getiren kişiyi memnun ederek ona işini sevdirmek ve halkın ihtiyaç duyduğu malları dışarıdan getirip halka sunmasını sağlamaktır. Çünkü tacirlerin bir kısmı sermayelerini bu sahada kullanırlarsa çarşı-pazara bolluk gelecek ve bundan da halk yararlanacaktır. Şayet ithalatçılara birtakım haklar tanınmazsa dışarıdan mal ithali muhakkak ki azalacak veya duracaktır. Böyle bir durum da halkı sıkıntıya düşürür. İthalat cazip hale getirildiğinde bu işe pek çok tüccar

¹¹³ Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 161.

¹¹⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹¹⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹¹⁶ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 295.

¹¹⁷ Suyuti, *el-Câmiu's-sağîr*, Kahire 1954., I, 130.

¹¹⁸ İbn Mâce, “Ticârât”, 12.

¹¹⁹ İbn Mâce, “Ruhûn”, 16.

¹²⁰ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımında Kâr Hadleri*, s. 201.

teşebbüs edeceğinden çarşı-pazara bolluk gelecek dolayısıyla fiyatlar da düşecektir¹²¹. Bir şehre dışarıdan mal getirenlerle ilgili İslam hukukçularının içtihadı, Hz. Peygamberin yukarıdaki hadislerine dayanmaktadır.

Rasulullah bu sözleriyle pazara mal getiren tüccarın hayırlı veya güzel bir iş yaptığını müjdelirken aynı zamanda kârlı bir eylemde bulunduğunu bildirmektedir.

Hz. Ömer de, şehre dışarıdan mal getirip piyasaya arz edenleri takdir ve teşvik ederek kendilerine kolaylık sağlarken ellerindeki malı piyasaya sürmeyip halka zarar verenleri ise uyarmıştır¹²².

San'anî (ö. 211/826), Hz. Ömer'in bir konuşmasını şöyle nakleder: “*Veryüzünde gezip dolaşın, mal getirin ve sonra dilediğiniz şekilde satın*”¹²³. Hz. Ömer'in bu sözü bir anlamda ithalatçıya tam bir serbestlik sunmaktadır. Hz. Ömer ikinci elin, daha doğrusu aracı kişinin karaborsacılık yapmasına şiddetle karşı çıkmış, ithalatçının getirdiği malları alıp depolayan ve piyasaya sürmeyip çarşı-pazarda darlık ve buhran meydana getirenleri uyarılmış bu işten de men etmiştir. Hz. Ömer ihtikâr yapanları uyarırken, ithalat yapanları ise kendine misafir kabul etmektedir. Bütün bu delillerden hareketle ilk devirlerden itibaren İslam hukukçularının genel eğilimi şehir dışından getirdiği malı ihtiyaç anında pazarlamayıp bekleten ithalatçıyı, karaborsacı saymama yönündedir¹²⁴. Ancak bunun hilafına fetva verenler de olmuştur¹²⁵.

İthalatçının ihtikâr konusunda farklı mezhep âlimlerinin görüşlerini irdelerken şunu gördük: Zayıf veya bir şarta bağlanan görüşler bir yana Ebû Yûsuf dışında ithalatçının getirdiği malları piyasaya sürmemesini ihtikâr olarak kabul eden hukukçuya rastlamadık. Bütün bu görüşler arasında bir değerlendirme yapmak gerekirse Ebû Yûsuf'un görüşü gelişen ve globalleşen dünyanın ekonomik yaşamına daha uygun düştüğü inancındayız. Çünkü ihtikâr sadece yiyecek maddeleri ile sınırlanamamak lazım. İnsanın ihtiyacı sadece yemek ve içmekle sınırlı değildir. İnsan ekmeğe ihtiyaç duyduğu gibi ısınmaya, tedaviye, barınağa... da ihtiyaç duyar.

Mesela: Çağımızda neredeyse bütün ulaşım araçları petrol ile çalışmaktadır. İthal edilen petrolün piyasaya sürülmemesi ulaşımı, hayatı kısaca yaşamı felç eder.

Yine gelişmekte olup bir çok sektörde dışa bağımlı olan ülkelere baktığımızda bir çok iktisadi sahada yeterli düzeyde imkanlara sahip olamadıklarını ve bu yüzden eksik kaldıkları bu alanlarda halkın ihtiyaçlarını gidermek için ithalat yöntemine başvurduklarını biliyoruz. Bir ilaç sanayisini düşündüğümüzde gelişmekte olan, yarı gelişmiş olan veya geri kalmış olan ülkelerin bu alandaki ihtiyaçlarını ithalat yoluyla kapatmaya çalıştıklarını görürüz. Bu ülkelerin iktisadında ağırlığı olan belli başlı bazı ekonomik güçler bu ithalatı birinci derecede gerçekleştirmektedirler. Bu kurumlar ithalatı yapmasalar yukarıda evsafını saydığımız ülkelerin kendi imkanlarıyla aynı düzeyde ilaç üretmeleri mümkün olmamaktadır.

121 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 295.

122 Mâlik, *Muvatta*, “Buyû’”, 56.

123 Abdurrezzak, *el-Musannef*, Beyrut 1390-92, VIII, 204.

124 Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 204; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımında Kâr Hadleri*, s. 201; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 562; Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, İstanbul 1987, s. 104; Muhammed Selam Medkur, *el-İhtikâr ve mevkifü'l-teşri'l-İslâmî minh*, Mecelletü'l-Kanun ve'l-İktisad, Kahire 1966, sy. XXXVI, s. 476.

125 Muhammed Selam Medkur, *a.g.e.*, s. 476.

Bu firmalar aldıkları ilaçları piyasaya sürmeyip fiyatlar yükselsin diye ihtikâr yoluna gitseler ortaya çıkacak sonuç tabii ki olumsuz olacaktır. Çünkü bu ülkeler bu işi üstlenecek kapasiteye sahip değillerdir. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Bazı alanlardaki eksiklik ülkenin veya halkın gayretleriyle de giderilemez. Örneğin ithal edilen petrol ve yan ürünleri olmazsa bu alandaki eksiklik başka bir biçimde telafi edilemez.

Onun için insanların ithal edilen mallara ihtiyaçları varsa ithalatçı, ithal ettiği malı piyasaya sürmeme konusunda serbest bırakılmamalıdır. Zira insanların ihtiyaç içinde kıvrınmalarına ileri bir aşamada da sosyal patlamalara sebebiyet verebilecek bir davranışa izin vermek amme maslahatına aykırıdır.

VI- Kıtık ve Bolluk Dönemlerinde Ticaret Erbabının Piyasadan Malı Çekmesi

Fakihlerin ihtikâr tariflerinden açıkça anlaşıldığına göre, onlar ihtikârın darlık ve zaruret hallerinde olacağı, genişlik zamanlarında olmayacağı ve insanlara zarar verecek şekilde satın alıp tekrar satmamak yolu ile gerçekleşeceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Zira hukukçulara göre bu şekilde malın alıkonulmasında insanlara zarar vardır¹²⁶.

İslam hukukunda genel kanaat ticaret yapanların kıtık ve darlık zamanları dışında piyasada darlık meydana getirip fiyatları yükseltmek amacı olmaksızın dilediği kadar mal depolanabilir. Bu durum İslam fıkında yasaklanmış değildir¹²⁷.

Fıkıhçıların bu konudaki görüşleri iki maddede özetlenebilir:

- 1- Bazılarına göre ihtikâr her zaman için söz konusudur.
- 2- Diğer bazılarına göre ise ihtikâr, mala ihtiyaç duyulduğu zaman söz konusu olur¹²⁸.

Birinci kısımdakiler, malı piyasadan çekmeyi hiçbir zaman meşru görmezken, ikinciler mala ihtiyaç duyulmuyorsa onu caiz görmüşlerdir.

Mal alıp yığmak her zaman ihtikâr olmaz. Bu fiilin ihtikâr sayılabilmesi için depolanan malın zamanı ve yeri de önem arz eder. Genel olarak karaborsacılık kıtık dönemi ile ilgili görülmüştür.

Hanefi mezhebi alimleri, özellikle Ebû Hanife, ihtikârı “zarar” ile tayin eder. Ona göre bir malın piyasadan çekilmesinden halk zarar görüyorsa bu karaborsacılıktır. Bu bakımdan Hanefi kaynaklarında, malın piyasaya sürülmemesinin hükmü, halka verdiği zarara göre belirlenir¹²⁹. Ebû Hanife'ye göre halk darlık içinde değilken tacirler, halkı darlıkla karşı karşıya getirmek için değil de ticaret için mal toplarsa bu davranış yasak ve haram olmaz¹³⁰.

¹²⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, IV, 386; Döndüren, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110.

¹²⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 213-214.

¹²⁸ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 305.

¹²⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Mergînânî, *a.g.e.*, II, 373.

¹³⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

Fakat halk darlık içinde iken kişilerin malları toplamak suretiyle insanları darlıkla karşı karşıya getirmesi halinde ihtikâr olur¹³¹.

Hanefi fıkhıç Kâsâni, Ebû Hanife'nin bu görüşünü şöyle dile getirmektedir: "*Bir kimse şehirde yiyecek satın alır, biriktirir ve satmaktan da kaçınır da böyle bir durum diğer insanlara zarar verirse bu bir ihtikâr olur. Stoklaması insanlara zarar vermezse o kişi muhtekir sayılmaz. Çünkü ihtikâr müşteriden malı hapsetmekle ammenin hakkının önlemekle zulüm şartı gerçekleşmemiştir*"¹³².

İmam Şafiî'ye göre ihtikâr, kıtlık zamanında gıda maddelerini, fiyatlarını arttırmak gayesiyle alıp piyasadan çekmektir¹³³. İmam Nevevî de ihtikârı, gıda maddelerinin fiyatları yüksek olduğu bir zamanda ticaret gayesiyle satın alıp fiyatlarını yükseltmek için yığıp beklemek¹³⁴ olarak görmektedir. Nevevî, fiyatların yüksek olduğu bir dönemde ibaresi ile kıtlığa işaret ederek böyle bir dönemde piyasadan malı toplayıp satmayan tüccarı karaborsacı olarak kabul etmektedir. Bu fiili de ihtikâr çerçevesine almaktadır.

İmam Gazali de malı alıp yığımayı, her zaman için gayr-i meşru bir iş olarak görmekle beraber; bu yasağın, gıda maddelerinin azlığı ve halkın o maddelere ihtiyacının belirgin bir hal aldığı zaman ile daha fazla ilgili olduğunu söyler."¹³⁵.

Darlık döneminde arz daima talebin altındadır. Arzın talebe eşit olduğu zamanlar da bulunabilir. Yani piyasaya sürülen mal, tüketici isteklerini, halkın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabilir. Böyle bir zamanda az da olsa piyasadan bir miktar malın çekilmesi fiyatları olumsuz yönde etkiler ve fiyatların artışlarına sebep olabilir. Tabii bu durum, tüketicinin vazgeçemeyeceği mallarda daha fazla etkili olur. Çarşı-pazara sürülen mallar tüketici isteklerinden çok fazla ise malların bir kısmı alıcı bulamıyorsa bir miktar malın piyasadan çekilmesi iyi olur.

Bunun faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

- a- Üretici ve sanayici korunmuş olur.
- b- Korunan üretici, üretmeye devam edeceği için bolluğun arkasından kıtlık gelmez.
- c- Bedava denecek kadar ucuz olan mallar, israf ve ziyan edilmekten kurtarılmış olur.
- d- Daha sonraki yılların muhtemel kıtlık ve felaketleri için bir hazırlık olur¹³⁶.

Nitekim Kur'an-ı Kerim bunun en güzel örneğini bize sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği gibi Hz. Yusuf çok iyi ve bol mahsulün alındığı yıllarda, ihtiyaç fazlası malları, arkadan gelecek olan kuraklık ve kıtlık yılları için ambarlamıştır¹³⁷. Hz. Yusuf bu davranışı ile hem malların israf ve ziyan edilmesini önlemiş oldu, hem

131 *el-Fetâvâ-l-Hindiyye*, III, 213.

132 Kâsâni, *a.g.e.*, V, 129.

133 Şirbîni, *a.g.e.*, II, 38.

134 Nevevî, *a.g.e.*, VII, 45.

135 Gazâli, *a.g.e.*, II, 211.

136 Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 306.

137 Bkz. Yûsuf, 55/47-49.

de gelecek yılları garanti altına aldı. Hz. Yusuf bu davranışı ile gıda maddelerini piyasaya tüketici isteklerini karşılayacak kadar sunduğundan aynı zamanda her hangi bir buhranın doğmasını da önlemiş oldu. Hz.Yusuf'un bu icraatı ihtikâr değil midir diye bir soru akla gelebilir? Cevap olarak değildir deriz. Çünkü bu bir kişisel eylem değildir. Bir tedbir ve devlet politikasıdır.

Fukaha da: "Bir yerde piyasadan mal çekip yığmak halka zarar veriyorsa bunun bir mahzuru yoktur" demektedir¹³⁸.

Bu ifade, bolluk döneminde piyasadan ne kadar malın çekilebileceğini de göstermektedir. Piyasadan çekilecek mal, fiyatları tüketici aleyhine etkileyici miktarda olmamalıdır. Şu halde piyasaya sürülen malın talebe eşit olduğu zamanlarda ihtikâr yapmak dengeyi bozacağından halka zarar verecek ve dolayısıyla yasaklanacaktır. İhtikâr hiçbir zaman için doğru bulmayan Gazali bile, malların çok ucuza gittiği bolluk devresinde ona müsaade eder ve der ki; "*Gıda maddeleri, halkın ihtiyacından çok fazla olur da halk çok az bir kıymet ile o malları almak istiyorsa; rağbet çok düşük ise mal sahibi bu durumda malını bekletebilir. Ancak bu, kıtlığa yol açmamalıdır*"¹³⁹. Gazali, malların değerini bulması için bunu caiz görmüş fakat taleplerin karşılanmaması ile sun'i bir kıtlığa yol açılmasına da izin verilmemesi gerektiğini söylemiştir.

Hanefi mezhebi alimlerine göre bolluk döneminde tüccarın piyasadan çektiği malın ihtikârı olmaz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Ebû Hanifeye göre: "*Bir yerde piyasadan mal çekip yığmak halka zarar veriyorsa bunun bir mahzuru yoktur*"¹⁴⁰.

Kâsânî Hanefi mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle beyan etmektedir: "*Halk darlık içinde değilken tacirler halkı darlıkla karşı karşıya getirmek amacı maksızın ticaret için mal depolayabilirler. Böyle bir davranış haram olmaz*"¹⁴¹.

Şafîî fıkıhçıları da tüccarın bolluk devresinde daha sonra satmak amacı ile piyasadan mal çekmesinde bir sakınca görmemişlerdir¹⁴².

Şafîî mezhebinin önde gelen âlimlerinden Nevevî tüccarın bolluk devresinde piyasadan mal toplayıp depolamasını ihtikâr saymazken bu konuda şunu söylemektedir: "*Bir esnaf, bol ve ucuz bir zamanda alıp yığıyorsa karaborsacılık yapmış sayılmaz, ihtikâr, ancak fiyatların yükselmeğe yüz tuttuğunu görüp erzak almak ve daha yüksek fiyatlara satmak için beklendiğinde meydana gelir*"¹⁴³.

Mal bolluğundan doğan buhran dönemlerinde piyasadan bir miktar mal çekmeyi İslam hukukçuları iktisadi hayat için uygun daha da ötesi yararlı gördükleri açıkça anlaşılmaktadır. Hatta İbn Hazm (ö. 456/1064), bolluk döneminde ihtikâr yapan; mal alıp yığan kimsenin günahkar olması şöyle dursun, o, tam tersine çok güzel bir iş yapmış olur. Çünkü tüccar ne kadar malı çabuk satarsa o kadar çok mal getirir. Alıcı bulamayıp malları ziyan olup giderse bir daha mal getirmezler, bu ise

¹³⁸ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

¹³⁹ Gazâlî, *a.g.e.*, II, 211.

¹⁴⁰ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 124.

¹⁴¹ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹⁴² Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; Gazâlî, *a.g.e.*, II, 211; Nevevî, *a.g.e.*, VII, 45; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 584; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 308; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106.

¹⁴³ Nevevî, *a.g.e.*, VII, 45.

Müslümanlara zarar verir. Böylece gerek tüccarın ve gerekse halkın menfaatini sürüme bağlamış olur. Ticaretin durup halkın zarar görmemesi için de ihtiyaç fazlası malların alınıp ambarlarda tutulması uygun bir davranıştır¹⁴⁴. Bazı hukukçulara göre tüccarın bu davranışında sakınca ve mekruhluk bir yana müstehaplık vardır¹⁴⁵.

VII- Ev İhtiyaçları İçin Yapılan Tedariklerin İhtikârla İlgisi

Kişinin kendi evinin ihtiyacı için mal tedarik edip ambara erzak yığmasında İslam hukukçuları bir sakınca görmemişlerdir¹⁴⁶.

Abdurrezzak (ö. 211/826), Rasulullah'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını tedarik ettiğini ve bunu depoladığını artanı ise halkın genel menfaatlerine harcadığını nakletmektedir¹⁴⁷.

Çağımızın fıkıh bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra (ö. 1974) da *et-Tekefülü'l-İctimai fi'l-İslam* adlı eserinde ev ihtiyacı için depolanan mal hakkında şu görüşe yer vermektedir: "*Bir kimsenin karaborsaya sürdüğü malın, bizzat kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kimselerin tam bir senelik nafakalarından fazla olması gerekir. Zira, herkes ailesinin bir senelik ihtiyacını saklayabilir, stok edebilir. Hz. Peygamberin de böyle yaptığı vakidir. O, münasip vakitlerde ailesinin bir yıllık yiyecek ihtiyacını saklardı*"¹⁴⁸.

İbn Hacer el-Heytemi(ö. 974/1567), de kıtlık zamanında olsa bile bir kimsenin satmak için değil de kendisi ve ailesi için mal satın alıp elinde tutması haram olmaz demektedir¹⁴⁹.

VIII- Altın-Gümüş ve Paranın İhtikârı

İhtikâra konu olan malların piyasadan çekilip satmak gayesiyle ambarlarda bekletilmesinin ve hangi çeşit malların ihtikâra konu olacağı konusunda İslam hukukçularının, geniş tartışmalara girdiğine daha önce değinmiştik.

Ebû Hanife, Şafîî, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular yiyecekli sınırlı hadisleri esas aldıklarından yasağın kapsamını insan ve hayvan yiyeceklerine hasretmişlerdir. Bunun dışındaki bütün eşyalarda ister altın, ister para, ister petrol olsun... fark etmeksizin, ihtikârın meydana gelmeyeceğini söylemişlerdir¹⁵⁰.

Ebû Hanife, Şafîî, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular ihtikârın doğuracağı kamu zararının ancak bu zorunlu tüketim maddelerinde gözlendiği noktasından hareket ederek gıda malları dışındaki mallarda ihtikârı kabul etmezler.

Mutlak karaborsacılık yasağına ilişkin hadisleri ve muhtemel kamu zararını esas alan İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ise yokluğu veya kıtlığı sıkıntı doğuracak her

¹⁴⁴ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 64.

¹⁴⁵ Şevkani, *a.g.e.*, V, 222.

¹⁴⁶ Şirbîni, *a.g.e.*, II, 38; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 584; Ebû Zehra, *et-Tekefülü'l-İctimai fi'l-İslam*, (trc. Osman, Eskicioğlu, - E. Ruhi, Fiğlalı.), İstanbul 1969. s. 114-115; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 309; Kahtan ed-Dûrî, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁴⁷ Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 202.

¹⁴⁸ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 114-115.

¹⁴⁹ İbn Hacer, el-Heytemi, *a.g.e.*, I, 691.

¹⁵⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 1291; Nevevî, *a.g.e.*, IX, 43; İbn Âbidin, *a.g.e.*, V, 255; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 123; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 561; *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye*, "İhtikâr", II, 92.

türlü ihtiyaç maddesinin stoklanması caiz görmediklerinden altın, gümüş ve paranın da ihtikârını caiz görmemişlerdir¹⁵¹.

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf, mutlak yasağın mukayyed nassla takyit edilemeyeceğini, hadislerdeki “taam” kavramının örnek için zikredildiğini, bundan gıda maddeleri dışındaki maddelerin karaborsacılığının caiz olduğu şeklinde bir anlam çıkarmak gerektiğini söyleyerek, ihtikârı yasak olan malların içine altın-gümüş ve para gibi diğer malları da dahil ederek bütün malların ihtikârını yasaklamışlardır¹⁵².

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'a göre karaborsacılığın yasaklanmasında toplumun zarar görmesi ve karaborsacının kasdı önemli unsurlardır. Toplumun normal ve tabii ihtiyacı olan her hangi bir maddeyi, sırf darlık meydana getirip, fiyatların yükselmesini sağlamak amacı ile depolamak karaborsacılık sayılır. Bu da ister gıda, ister giyim, ister altın, gümüş, para olsun fark etmeksizin karaborsadır. Fakat ihtikârı sadece insan ve hayvan yemleri ile sınırlamak doğru değildir¹⁵³.

Ekonomi tarihine bakıldığında her dönemde farklı para çeşitlerinin tedavülde olduğunu görürüz. Bir zamanlar alışverişler değişik tokuş usulüyle yapılırken, paranın bulunması ile ekonomik yaşamda para söz konusu oldu.

İslam coğrafyasına baktığımızda uzun bir zaman altın ve gümüşten yapılan paralar kullanıldı. Zamanla madeni paralar yerini kağıt paralara bıraktı. Ayrıca paranın başka bir para birimiyle alınıp satılması da söz konusudur.

Spekülatörler yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanmasını sağlayarak önemli ölçüde piyasaya gayr-i resmi bir etkide bulunarak paranın kıymetlenmesini sağlarlar. Yerli para yabancı para karşısında iyice değerlendirildikten sonra bu defa yine bu aktörler harekete geçerek yerli parayla trilyonları bulan yabancı para satın alırlar. Bu durumda piyasada ciddi bir yabancı para açığı oluşur. Panikleyen piyasa kontrolden çıkar. Yabancı para birimi fiyatı aniden fırlar. Bunun üzerine bu gizli güçler ellerindeki paraları yine piyasaya geri sürerler.

Buna benzer bir örneği Suudi Arabistan için verebiliriz. Hac döneminde farklı ülkelerden milyonlarca insan hacca gider. Bu insanlar mecburen günlük yaşamlarındaki harcamalarda Arabistan'ın yerli para birimini kullanacaklardır.

Yukarıdaki hadiseyi buraya da uygulayabiliriz. Eğer ülkede ciddi bir Riyal açığı oluşturulursa o zaman bu paranın değeri yükselir. Yani nadir olan şeyler değerlenir kaidesinden hareket edersek piyasada bir şeye talep fazla arz az ise ve bunu da birileri yapıyorsa o zaman karaborsacılık olur.

Bunun yanında zamanla piyasa şartları da değişiyor. Ebû Yûsuf'un zamanında dünya piyasasında altın ve gümüşün hakimiyeti vardı. Bununla beraber tüm dünya borsaları Bağdad, Basra İskenderiye piyasasına göre şekilleniyordu. Bu durumda altın ve gümüşün ihtikârı pek ala mümkündür.

¹⁵¹ Bâcî, *a.g.e.*, V, 17; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 123; Şafak, *a.g.e.*, s. 106; Karaman, *Mukayeseyeli İslam Hukuku*, II, 105; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımında Kâr Hadleri*, s. 198; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 292; Kallek, *Hız Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 58.

¹⁵² Kallek, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁵³ Mergînânî, *a.g.e.*, II, 373; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Şafak, *a.g.e.*, s. 106.

Ama günümüzde altın genelde süs eşyası olarak kullanılıyor. Bu yüzden o zamana göre daha az bir etkiye sahiptir. Onun yerine geçen kağıt para pek ala ihtikâra konu olabilmektedir. Ayrıca dün altın gümüş piyasayı gerebiliyordu, bugün ise döviz aynı olumsuzluğa sebep olmaktadır. Yarın da bir başka para birimi veya onun görevini gören bir başka birim bu olumsuzluğa neden olabilir.

Bu bilgilerden hareketle İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'un, altın gümüş, para, gıda... çeşidi ayırmaksızın stoklanıp insanlara zararı olan her mal ve maddenin stoklanması ihtikârdır anlayışı ve görüşünün günümüz piyasa şartlarına daha uygun olduğunu mülâhaza ediyoruz.

IX-İhtikâr Yasağında Mesafenin Etkisi

İslam hukukçuları, birkaç hukukçunun haricinde uzak yerden mal getirip piyasaya arz etmemeye sıcak bakmışlardır. Şimdi mezheplerin bu konudaki görüşlerine göz atalım:

A- Uzak Mesafede bulunan malların durumu

Hz. Peygamberin "*calip rızıklanmıştır, muhtekir ise lanetlenmiştir*"¹⁵⁴ hadisinde tacir yerine calip kelimesi kullanılmıştır. Calip, bir şehre veya bir yere başka bir belleden mal, hayvan v.s. getiren kişi demektir.

Fıkıh kitaplarında da uzak yerlerden veya bir şehre o şehrin dışından mal getirenler için hep bu kelime kullanılmaktadır. Ayrıca ifadelerden câlibin sadece bir dış ülkeden yani siyasi hakimiyet sınırları ötesinden mal getiren anlamında kullanıldığı aynı ülke içindeki uzak bir yerden mal getiren anlamında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre calibi günümüzdeki anlamıyla sadece dış ülkelerden mal getiren ithalatçı olarak anlamamak lazımdır.

Yine fıkıh kitapların da "şehre mal getiren, bir şehre uzak bir belleden, bir şehre çok uzaktan getirilmiş olsun, yakından getirilmiş olsun" gibi ifadelerle geçmektedir. Bütün bu ifadelerden anlaşılıyor ki bir ülke içindeki uzak bir bölgeden getirilen mallarla bir dış ülkeden getirilen mallar aynı hükme tabi tutulmuştur¹⁵⁵. Bir ülke içindeki uzaklık bir şehirden başka bir şehre mal götürme olarak kabul edilmiştir¹⁵⁶. Bu malları ihtikâr yasağına dahil edenler de vardır, etmeyenler de vardır. Biz de daha önce ithalatçının ihtikâr durumu bölümünde bunu ele aldığımız için fıkıhçıların bu konudaki görüşlerine yeniden yer vermeyeceğiz¹⁵⁷.

B- Şehir ve Civan

Hz. Peygamber şehre mal getirilmesini övgüyle karşılarken gelen malların halka sunulmadan hemen şehir esnafı tarafından alınıp depolanmasına da karşı çıkmıştır¹⁵⁸. Bunu önlemek için Hz. Peygamber görevli kişiler de tayin etmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁴ İbn Mâce, "Ticârât", 12.

¹⁵⁵ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁵⁶ Kâsâni, *a.g.e.*, V, 129; Mergînânî, *a.g.e.*, II, 374.

¹⁵⁷ Bkz. s. 55-61 arası.

¹⁵⁸ Buhâri, "Bûyû", 72.

¹⁵⁹ Kettâni, *et-Terâtübü'l- İdâriyye*, Rabat 1346, I, 285.

Bir şehirde alınıp gene aynı şehirde depolanan malın karaborsa malı olduğu hususunda İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. Şehre dışardan mal getirenin de mallarını satışa sunmak zorunda olduğunu iddia edenlerce de bu konuda itiraz edilecek bir husus zaten yoktur.

Dışardan mal getirene serbestlik verenler, ihtikârı şehirde ikinci elden başlattıklarından ithalatçıya serbestliği vermişler, ama şehir içinde çarşı esnafından mal alıp ihtikâr yapmasını caiz görmemişlerdir.

Ebû Hanife, şehir dışından getirilen malı ihtikâra konu saymamış, çünkü ona göre başka şehirden getirilen mallarda kamunun bir hakkı yoktur. Ve tacirin gidip başka şehirden mal getirme zorunluluğu da yoktur. Dolayısıyla başka şehirlerden getirilen mallar ihtikâra konu olamaz. Fakat Ebû Hanife ihtikâr konusunda şehir çevresini şehre dahil ederek şehir civarından getirilen malları ihtikârdan saymıştır¹⁶⁰. Ona göre şehirden bir malı alıp depolamak yasak olduğu gibi şehre yakın civar yerlerden alıp yığmak da aynı şekilde yasaktır¹⁶¹. Ancak bir beldeden veya civarından satın alınan malları orada satmayıp stoklamak o belde ahalisine zararlı değilse Ebû Hanife bunda bir beis görmemektedir¹⁶².

Şafî mezhebi bilginleri, şehir içinde toplanıp saklanan ve piyasaya sürülmeyen malları ihtikâr olarak kabul ederler. Yani ihtikârdaki sadece kişinin yaşadığı şehirde alıp depolamayı esas alırlar. Şehir dışından getirilen malları ihtikâra konu kabul etmedikleri gibi, bu malı stoklayıp piyasaya sürmeyen ithalatçıyı da karaborsacı olarak nitelemezler. Fakat Şafîler şehir civarı ile ilgili bir yorum yapmamışlardır¹⁶³.

1- İhtikâr Yasağında Büyük-Küçük Şehir Ayırımı

Yerleşim yerinin büyüklüğüne ve küçüklüğüne bağlı olarak bazı malların fiyatları ve o mallara karşı arz ve talep değişik olur. Bu durum tabii olarak karaborsacılığı da etkileyecek ve tetikleyecektir. Bunun içindir ki ihtikâr konusunda ihtikâr yapılan şehrin büyük veya küçük olması önem arz etmektedir.

İbni Haldun (ö. 808/1406), bu durumu şöyle izah etmektedir: “*Bir şehir bayındır olup nüfusu çoğalırsa yiyecek maddeleri ve bu kabilden olan hayat için zaruri maddeler ucuzlar. Bir şehrin bayındırlığı azalarak nüfusu eksilirse bunun tersine olarak yaşamak için zaruri olan nesnelere fiyatları yükselir. İkinci derecedeki ihtiyaçlardan olan ve geniş hayat için gereken nesnelere fiyatları ucuzlar. Nüfusu az olan küçük şehir ve kasabalara gelince; iş ve kazanç az olduğu için, yiyecek maddeleri o nisbette az olur. Şehirleri küçük ve istihsalı az olduğu için bunlar yiyecek maddelerini bulamayacaklarından korkarlar. Bundan dolayı ele geçirdikleri mahsulleri saklar ve gerekeceği zaman için biriktirirler. Bunun bir sonucu olarak bu küçük şehir ve kasabalarda bu maddeleri bulmak zorlaşır ve temin etmek isteyenler ancak yüksek fiyatlarla satın alabilirler. İkinci derecedeki ihtiyaçlardan ve refahlı hayatın ihtiyaçlarından sayılan maddelere gelince, bu küçük şehirlerde kazançlar ve nüfus az olduğu*

¹⁶⁰ Merginânî, a.g.e., II, 374.

¹⁶¹ Kâsânî, a.g.e., V, 129

¹⁶² Bilmen, a.g.e., VI, 124.

¹⁶³ Nevevî, a.g.e., VII, 43.

için ahalisi bu gibi nesnelere aramaz ve satın alan olmadığı için bu gibi maddeler ucuz olur"¹⁶⁴.

Büyük ve küçük şehirlerdeki fiyat hareketlerini İbni Haldun gibi dikkate alan İslam hukukçuları, büyük ve küçük şehirde yapılan ihtikâra farklı yaklaşımlardır.

Ebû Hanife'ye göre küçük şehrin yani kasabanın yakınındaki yerlerden o kasabaya getirilecek olan malların alınıp bekletilmesi kasabaya zarar vereceğinden buna engel olunur. Eğer zarar vermeyecek derecede şehir büyükse bu tutum karaborsacılık olmaz ve dolayısıyla kişi bundan men edilemez¹⁶⁵.

İslam iktisadı ile ilgili önemli çalışmaları olan Celal Yeniçeri Ebû Hanife'nin bu görüşüne şöyle bir yorum getirmektedir. "*Ebû Hanife burada şunu düşünmüş olabilir. İstanbul'u ele alalım. Bu büyük şehri onun köyleri besleyemez. Oraya her türlü gıda maddeleri çok uzaklardan getirilir. İstanbul'un köylerindeki mahsulün alınıp bekletilmesi bu şehirde hissedilemez. Küçük bir kasaba mesela Biga'ya gıda maddeleri Türkiye'nin her tarafından gelmez, sadece civarından ve kendi köylerinden gelir. Bu sebeple onun köylerindeki ve civarındaki mahsulün alınıp bekletilmesi ve piyasaya sürülmemesi onu çok etkiler. Kanaatimizce Ebû Hanife bu durumu düşünmüştür. Ona göre küçük şehrin aksine büyük bir şehirde malın alınıp bekletilmesi bir zarar doğurmuyorsa kişi bundan men edilemez. Çünkü başkalarına zarar vermeden mal sahibi netice itibari ile kendi malını bekletmektedir*"¹⁶⁶.

Ebû Hanife'nin aksine Ebû Yûsuf'a göre, büyükçe bir köyden mal satın alıp yine o köyde bekletip satışından kaçınmak ihtikâr olur¹⁶⁷.

Ebû Hanife'nin, ihtikâr konusunda yaptığı büyük ve küçük şehir ayırımını Mâliki ve Hanbeli mezhebi hukukçuları yapmamaktadırlar. Bu mezheplerin hukukçularına göre insanların geçimlerini daraltacak her türlü ihtikâr girişimi büyük-küçük şehir fark etmeksizin yasaktır. Şayet bu ihtikâr girişimi bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde yapılırsa büyük-küçük şehir fark etmeksizin bir sakıncası yoktur¹⁶⁸.

2- İhtikâr Konusunda Şehir ve Köy İlişkisi

İslam hukukçuları iktisadi hayatı şehir üzerine kurmaktadırlar. Bilhassa karaborsacılık konusunda şehrin korunduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu koruma da bizce iktisadi anlamda doğru olanıdır. Yeniçeri'nin de dediği gibi önce şehrin hayatı teminat altına alınmalıdır¹⁶⁹. Çünkü şehir ayakta durdukça köylerini de ayakta tutar. Şehir güçlü olduğu zaman köyler de güçlü olur. Aynı şekilde şehir iktisadi anlamda çökerken köylerini de çökertir veya zayıflatır. Onun için iktisadi yaşamı şehirden başlatmak daha akılcı bir yoldur.

İslam hukukçuları da bunu düşünmüş olacak ki iktisadi yaşamı şehir yaşantısının üzerine kurmuşlardır. Nitekim Mâliki ulemasından Bâcî (ö. 474/1081), eserinde

¹⁶⁴ İbni Haldûn, *a.g.e.*, II, 275-277.

¹⁶⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

¹⁶⁶ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁶⁷ Tahavi, *İhtilâfî'l-Fukahâ*, Pakistan 1971, I, 275.

¹⁶⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 221; Zuhaylî, *a.g.e.*, III, 585; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁶⁹ Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 302.

İmam Mâlik'in şehir ve köy ilişkilerine dair görüşlerine yer verirken İmam Mâlik'ten naklettiği görüşler bu konuda İslam hukukçularının görüşlerine tercüman olmaktadır. "Eğer şehirde bol mal varsa ve köylünün şehirden mal satın alması şehir halkını sıkıntıya düşürmüyorsa, köylülerin şehirden satın alıp götürmeleri yasaklanamaz. Eğer şehirle civarı arasında eşit bir durum varsa, şehirden köylere mal çıkartılıp götürülmesi yasaklanır. Şehirde mal bol ise ve köy kesiminde o mala ihtiyaç varsa, şehirden köye mal satışına müsaade edilir. Malların şehre getirilip depolanması hem şehir hem de köy kesimi için bir hazırlık ve bir güvencedir. Şehirde yiyecek maddeleri az ise ve köy kesiminin onları satın alıp götürmesi şehirlie zarar verecekse yasaklanır. Ancak şehirde alıp yemeleri yasaklanmaz"¹⁷⁰.

Sosyal bunalımlar, patlamalar hep kalabalık olan yerlerde yani şehirlerde meydana geldiğinden hukukçuların, iktisadi hayatı şehirden başlatmalarının isabetli bir görüş olduğu kanaatindeyiz. Çünkü köy ve benzeri küçük belde ve yerleşim alanlarında çıkacak bir buhran ve sıkıntı genellikle o köy ile sınırlı kalır. Söz konusu o köy ile sınırlı kaldığından fazla olumsuz yan etkisi olmaz. Olsa dahi hissedilmeyecek derecede olur. Ama şehirde başlayacak olan bir buhran ve sıkıntı hem şehre hem de o şehrin bütün bölge ve köylere de zararı dokunacağı bir gerçektir.

X. İslam Hukukunda İhtikâr Yasağının Delilleri

İslam hukukçuları ihtikârın yasaklığı konusunda tabîi olarak öncelikle Kur'an'dan sonra da Sünnetten deliller getirmişlerdir şimdi bu delillere göz atalım.

Kur'an-ı Kerim'de ihtikâr yasağına direkt atıfta bulunan ayet bulunmamaktadır. Bu yasak ile ilgili ayet olmamakla beraber haksız yoldan kazanç sağlamayı yasaklayan ayetler mevcuttur: "*Artık ölçüğü ve tartıyı tam tutun. İnsanların eşyasına haksızlık etmeyin. Yeryüzünü, ıslahından sonra bozmayın...*"¹⁷¹, "*Kendilerine yasak edilmişken faizi almaları ve haksız yere insanların mallarını yemeleri sebebiyledir ki, evvelce kendilerine helal kılınmış bir çok temiz pak nimetleri onlara haram kıldık...*"¹⁷², "*Aranızda birbirinizin mallarını haksız sebeplerle yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını bile bile günahla yemek için, o malları hakimlere (rüşvet) vermeyin*"¹⁷³.

Ayrıca Hac Suresinin 25. ayetinde geçen "ilhad" kelimesi bazı müfessirlerce ihtikâr olarak yorumlanmıştır¹⁷⁴.

Fahreddin Razi (ö. 606/1210), bu ayeti tefsir ederken Mücâhid ve Cübeyr'in rivayetini dayanarak "ilhad" kelimesini ihtikâr olarak tefsir etmiştir¹⁷⁵.

Kurtubi (ö. 671/1273), Ebû Dâvud'da yer alan Hz. Peygamberin: "*Harem bölgesinde gıda maddeleri karaborsacılığı yapmak, orada ilhâd (zulüm) yapmaktır*"¹⁷⁶ hadisinden hareketle bu ayette yer alan ilhâdın bir anlamının da ihtikâr olduğu görü-

¹⁷⁰ Bâcî, a.g.e., V, 16.

¹⁷¹ A'raf, 7/85.

¹⁷² Nisa, 4/161.

¹⁷³ Bakara, 2/188.

¹⁷⁴ Gazâli, İhyâ, II, 210; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, X, 5441.

¹⁷⁵ Fahreddin er-Razi, *Mefâtihi'l-gayb*, (trc. Suat Yıldırım v. dğr.) Ankara 1995, XVI, 294-295.

¹⁷⁶ Ebû Dâvud, "Menâsik", 91.

şündedir. Kurtubî'ye göre bu aynı zamanda Ömer b. el-Hattab'ın da görüşüdür¹⁷⁷. Hadiste geçen "ilhâd" kelimesi lügatte "hak" dan sapmak anlamına gelirse de, burada zulüm anlamına kullanılmıştır. Çünkü Mekke arazisi ziraate elverişli olmadığından orada bulunan kimseler rızık te'mininde fevkalade güçlük çekmektedirler. Bu sebeple orada yapılan karaborsacılık böyle bir sıkıntısı olmayan memleketlerde yapılan karaborsacılıktan daha fazla sıkıntıya düşüreceğinden bu durum tam manasıyla zulümdür.¹⁷⁸ Zulüm kelimesinin yerine "ilhâd" tabirinin kullanılması ise bu işin ne kadar büyük bir vebal olduğunu göstermektedir.

İbn Kesir de (ö. 774/1372), İbn Ömer'den gelen bir rivayete dayanarak Hac Suresinin 25. ayetinde geçen "ilhâd" kelimesini ihtikâr olarak değerlendirmiştir¹⁷⁹.

Kur'an-ı Kerim'de haksız kazancı yasaklayan ayetlerle ve bu haksız kazancın bir numunesi kabul edilen ihtikârı yasaklayan Hac Suresi 25. ayetinden başka Hz. Musa'nın kavminden olup ama aynı zamanda da azgın ve zalim bir şahsiyet olan Kârûn'un zenginliğinden söz edilirken onun karaborsacılığı ortaya konmaktadır¹⁸⁰.

Zenginliği dillere destan olan ve Kur'an'ın ifadesi ile hazinelerine ait anahtarlarını, bir grup insanın güçlülük taşıyabildiği Kârûn, servetini zulüm vasıtası yaptı ve bütün uyarılara rağmen onu insanlara, topluma fayda verici şekilde kullanması şöyle dursun tam tersine o, serveti ile kötü yollara saptı ve halkı ezmeye çalıştı. Neticede Kur'an-ı Kerim'in de ifade ettiği gibi Allah onu sarayı ile beraber yerin dibine geçirmiştir¹⁸¹. Kârûn, servetini ve ekonomik imkanlarını zulüm aracı yaptığı için Kur'an'da kınanmakta karaborsacılığın, mali ve ekonomik zulmün bir sembolü olarak örnek gösterilmektedir¹⁸².

Evensel mesaj Kur'an-ı Kerim, Kârûn'un bu azgınlığı hakkında bize şöyle bilgi vermektedir:

"Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir). Derken, Karun, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Karun'a verilen benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir. Nihayet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avanesi olmadığı gibi o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızıkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış! demeye başladılar"¹⁸³.

¹⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 58.

¹⁷⁸ Kayapınar, Hüseyin v.dğr., Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi, İstanbul 1989, VII, 503.

¹⁷⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, X, 5441.

¹⁸⁰ Elmalılı, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, V, 3755.

¹⁸¹ Kasas, 28/78-82.

¹⁸² Elmalılı, M. Hamdi, *a.g.e.*, V, 3755.

¹⁸³ Kasas, 28/78-82.

Karun'un iktisadi sahada tekel oluşturmasından hareketle müfessirler, bu ayetin tefsirinde onu ihtikârcı, bir şahsiyet olarak tanıtmaktadırlar¹⁸⁴.

Söz konusu ayetler ile dinin genel ahlaki ilkeleri, ihtikâr yasağının dolaylı atıfları olarak kullanılmıştır. Nitekim yukarıda gördüğümüz müfessirler de bu ayetlerin ihtikâr yasağıyla ilgili olduğu görüşündedirler¹⁸⁵.

İslam hukukunun birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de, karaborsacılığa benzeyen, ama tamamen ondan farklı ve yapılması gerekli bir mali durumdan söz edilmektedir. Söz konusu bu hitap Hz. Yûsuf'un Mısır'da yaptıklarına dikkatimizi çekmektedir. Hz. Yûsuf bir rüyadan hareket ederek çok iyi ve bol mahsulün alındığı yedi yıl ihtiyaç fazlası mahsulleri arkadan gelecek olan yedi kurak ve kıtlık yılları için ambarlarda depolar. Böylece Mısır halkını açlık yüzünden helak olmaktan kurtarı¹⁸⁶.

Hz. Peygamber, hadislerinde ihtikârı şiddetli bir şekilde kınayıp yasaklamıştır. *"Uzak yerden mal getiren (calip) rızıklanmıştır, karaborsacı ise lanetlenmiştir"*¹⁸⁷ sözleriyle Hz. Peygamber, halkın ihtiyaç duyduğu maddeleri dışarıdan halkın ayağına getiren tüccarı, kazanma isteği olsa dahi övüp, halka hizmet ettiğini söylerken, malını stoklayıp halkın yokluk içinde kıvrınmasına aldırmandan yaşayan muhtekiri de lanetleyerek zemetmektedir. Hz. Peygamber bu sözü ile iki çeşit tüccarın dünyevi ve uhrevi konumlarını veciz bir şekilde dile getirmektedir. Çünkü dışarıdan mal getiren ithalatçı halkın ihtiyaç duyduğu malları tüketicinin ayağına getirmekle, aslında önemli bir sosyo-ekonomik hizmet görmektedir.

Malı stoklayıp piyasaya sürmeyerek halkın yokluk içinde kıvrınmasına, daha ileri bir aşamada sosyal bunalımlara sebebiyet veren karaborsacı ise sosyo-ekonomik bir hezimete neden olmaktadır.

Genelde insanların ihtiyaçlarını sömürerek az emekle kolay kazanç sağlama mantığına dayanan ihtikâr, özellikle temel ihtiyaç maddeleri söz konusu olduğunda toplumun zarar görmesine sebebiyet verdiği gibi uzun bir süre devam etmesi halinde toplumsal kargaşalara ve bunalımlara sebebiyet vereceğinden Hz. Peygamber kırk gecedan fazla malı stoklayanın Allah'tan beri olacağını bildirmektedir: *"Kim yiyecek maddelerini kırk gece stoklarsa Allah'tan beri olduğu gibi Allah da ondan beri olur"*¹⁸⁸ hadisi buna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber başka bir hadisinde de ihtikâr yapmanı Allah Teâlâ'nın iflas ettireceğini ayrıca cüzzam hastalığına duçar kılacağını bildirmiştir¹⁸⁹.

Rasulullah ihtikâr yapmanı: *"Kim ihtikâr yaparsa o, isyancıdır, günahkardır"*¹⁹⁰ hadisi ile günahkar ve âsi olarak nitelerken; *"karaborsacı ne fena bir kuldur; fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyunca da sevinir"*¹⁹¹ sözü ile de ihti-

184 Elmalılı, M. Hamdi, *a.g.e.*, V, 3755

185 Fahreddin er-Razî, *a.g.e.*, XVI, 294-295; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 58; İbn Kesir, *a.g.e.*, X, 5441.

186 Yûsuf, 12/47-49, 55.

187 İbn Mâce, "Ticârât", 12.

188 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 33.

189 İbn Mâce, "Ticârât", 6.

190 Müslim, "Müsakât", 129, 130; Ebû Dâvûd, "Büyû' ", 40, 47; Tirmizi, "Büyû' ", 40; İbn Mâce, "Ticârât", 6.

191 *Miras, Kamil, Tecrid Tercemesi*, VI, 449.

kâr yapan kişinin ruhi durumunu ve insanlık bakımından düştüğü seviyeyi ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, pek çok hadiste nefretle andığı karaborsacıyı, bu özelliklerinden başka “mel’ûn”¹⁹², “cehennemlik”¹⁹³, “mulhid”¹⁹⁴, “elim bir azaba duçar”¹⁹⁵ sıfatlarıyla da anmaktadır.

Rasulullah’ın karaborsacı hakkında bu kadar ağır sözler sarf etmesi, ihtikârın ne derece çirkin ve zararlı bir muamele olduğu hususunu vurgulamak içindir. Ayrıca böyle bir muameleye Müslümanların tevessül etmemesi için de sert bir uyarıdır.

Hz. Peygamber ihtikâra karşı yukarıda zikrettiğimiz şekilde çok kararlı bir tavır takındığı gibi, ona götüren yolları tıkayıcı bazı önlemler almak suretiyle de, nev-i şahsına münhasır şartları sebebiyle, yeni kurulmaya çalışılan toplumsal nizamı ciddi bir şekilde tehlikeye sokabilecek olan muhtemel bir ihtikâr girişimini daha ortaya çıkmadan önlemiştir¹⁹⁶.

Konumuz açısından önemli bir delil teşkil eden şu olay, bunun en bariz kanıtıdır:

“H. 5. yılda çok sayıda fakir bedevi kurban bayramını kutlamak için Medine’ye akın etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kurban kesenlerin bayramın üçüncü gününden sonra artakalan etleri fakirlere dağıtmaları emrini verdi. Çünkü halk kestikleri kurbanlardan etlerini kavurup saklayarak uzun müddet ihtiyaç gideriyorlardı. Ertesi yıl bu emri kendisine hatırlatıldığında, önceki bayramda şehre akın eden bedevilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için koyduğunu belirttiği yasağı kaldırdı¹⁹⁷.

Hz. Peygamber hiçbir kasıt olmaksızın, kurban etlerini tamamen kendi ihtiyaçlarını karşılamak niyetiyle saklayan bu insanları bile üç günden fazlasından men ederken, ihtikâr amacı ile mal stoklayanları kınayıp haklarında böyle ağır sözler söylemesi ve ihtikârı yasaklaması normal karşılanırsa gerek.

Zira İslam da “zarar-ı âmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”¹⁹⁸ ilkesi vardır. Bu kaideye göre zarardan etkilenenlerin çoğunluğu oluşturduğu durumlarda bir kişi veya grubun menfaatlerinin engellenmesinden doğacak zarar tercih edilmek suretiyle toplumun menfaatine öncelik verilir¹⁹⁹.

Hz. Peygamber döneminde iktisadi şartlar ve yaşam tarzı ihtikârı ile en fazla sıkıntısı çekilen ve tabiatıyla en temel ihtiyaç olan madde gıda maddeleriydi. Hz. Peygamber döneminde çeşitli sebeplerden dolayı sık sık yokluğu ve kıtlığı ile karşı karşıya kalınması bakımından gıda maddeleri karaborsacılığa en elverişli ihtiyaçların başında geliyordu.

192 İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

193 Miras, a.g.e., VI, 449.

194 Ebû Davûd, “Menâsik”, 89.

195 Ahmed b. Hanbel, a.g.e., V, 27.

196 Kallek, Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa , s. 62.

197 Buhâri, “Edeb”, 16; Müslim, “Edâhi”, 24-34, 37; Ebû Dâvûd, “Dahâyâ”, 6.

198 Mecelle, md. 26.

199 Köse, Saffet, İslam Hukukunda Hakkan Kötüye Kullanılması, İstanbul 1997, s. 188.

Bu nedenle, topluma vereceği zararın büyüklüğüne ve ehemmiyetine binaen mutlak bir şekilde belirtildiği ihtikâr yasağı hükmünü, kimi zaman yiyecek maddeleriyle takyit eden Hz. Peygamber kimi zaman da yiyecek maddeleri açısından tamamen dışa bağımlı olması bakımından karaborsacılık girişimlerinden en büyük zararı görmesi kuvvetli muhtemel bulunan Mekke ve Medine ile sınırlamıştır²⁰⁰.

İhtikâra karşı çıkan Hz. Peygamber tarih boyunca varlığını koruyan ve cahiliye toplumunda da özellikle hububat ve gıda alanında faaliyet gösteren karaborsacılığı önlemek için de tedbirlere başvurmuştur.

Kur'an ve sünnette ısrarla üzerinde durulan *emr bil ma'ruf ve nehy ani'l münker* ilkesinin çerçevesinde geliştirilen hisbe teşkilatının bir görevi de ihtikâra önlem almak olmuştur. Koyduğu iktisadi hükümlerin tatbikini yerinde denetlemek için sık sık pazar denetimlerine çıkan ve gayr-i meşru işlerde bulunanlara anında müdahale edip gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunan Hz. Peygamber bu hisbe teşkilatının aynı zamanda ilk üyesi ve lideri olarak kabul edilmektedir²⁰¹.

Nitekim Hz. Peygamberden nakledilen şu denetimler ve uyarılar bunu göstermektedir: Mûta'd denetimlerinden birisinde "Hz. Peygamber bir buğday satıcısının yanına geldi ve elini buğday yığının içine daldırınca ıslaklık hissetti. Sebebini sorduğunda satıcı, onun yağmurdan ıslandığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, insanların görmesi için alt kısmını niçin üste getirmediyini sordu ve bizi aldatan bizden değildir" buyurdu²⁰². Hz. Peygamberin bu fiili denetimi yanında ahabın kendisinden fiyatlara narh koyma isteğinden de anlaşılacağı üzere kendine yapılan şikâyet ve müracaatları değerlendirir ve buna çözüm bulurdu. Tabii bu arada piyasanın mevcut düzenini bozan ihtikâr ve buna zemin hazırlayan, telakkî'r-rükban, telakkî'l-celeb, bey'un-neceş gibi satım çeşitlerine de engel olurdu. Daha sonra İslam devletinin genişlemesi ile sorumluluğu artan Hz. Peygamber, teknik açıdan vasıflı bazı elemanları, muhtelif esnaf ve sanatkarların işlerini teftiş etmek üzere resmi memur olarak görevlendirdi²⁰³. Mekke'de Sâid b. Sâid b. Âs, Medine'de Abdullah b. Sâid b. Usayha b. Âs, Ömer b. Hattâb ve Semrâ bt. Nuheyki'l-Esediyye ve Rasulullah devrinde mi yoksa Hz. Ömer'in hilafeti döneminde mi görevlendirildiği tartışma konusu olan ama ağırlıklı görüş ile Hz. Peygamber döneminde görevlendirildiğine inanılan Şifâ bt. Abdillâh Hz. Peygamber tarafından hisbe teşkilatında resmen görevlendirilmiştir²⁰⁴. Hz. Peygamber tarafından hisbe teşkilatında görevlendirilen Hz. Ömer, denetimlerinden birinde tüccarın karaborsacılığa yeltendiğini görünce şu uyarıda bulunmuştur: "Bizim pazarımızda asla karaborsacılık yapılamaz. Bazıları ellerindeki fazla sermayeyi bizim bölgemize gelmiş rızk-ı ilahîye yatırarak karaborsacılık yapmaya yeltenmesinler"²⁰⁵.

XI- İhtikâra Karşı Alınan Tedbirler

Rasulullah karaborsacılığa karşı yukarıda zikredildiği şekilde çok kararlı davrandığı gibi ona götüren yolları tıkayıcı bazı önlemler almak suretiyle de, yeni kurul-

200 Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, s. 59.

201 Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 177.

202 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 50; Müslim, "İmân", 164.

203 Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 178.

204 Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, s. 182-183.

205 Mâlik, *Muvatta*, "Buyû", 24.

maya çalışılan toplumsal düzeni ciddi olarak tehlikeye sokabilecek muhtemel iktisadi buhran girişimini henüz ortaya çıkmadan önlemiştir.

Mesela: Bir defasında Hakim b. Hizâm Medine'ye gelen erzakın tümünü satın almıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona sakın karaborsacılık yapmayasın diye uyarıda bulunmuştur²⁰⁶.

Yine Rasulullah zamanında Medine piyasasındaki bütün erzak tükenmişti. Müslümanlar Hz. Peygambere müracaat ederek dediler ki: *“Ey Allah'ın elçisi falanca-nınki hariç tüm yiyecek maddeleri tükendi emretseniz de elindekileri satışa çıkararsa. Bunun üzerine ilgili şahsa şunları söyledi: Ey falanca! Müslümanların bildirdiğine göre sendeki hariç tüm yiyecek maddeleri tükenmiş. Şimdi onu piyasaya çıkar ve dilediğin gibi sat; sakın stokçuluk yapma”*²⁰⁷.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber tam zamanında harekete geçip ilgili şahsın elindeki erzakı sattırarak halkın ihtiyaç içinde kıvranmasını önlemiştir. Bununla birlikte gayet doğal olarak fiyatı mevcut arz-talep dengesine göre belirlemesine izin vermiştir. Halbuki o şahıs malını bir müddet daha stoklayabilse belki fahiş karaborsa fiyatlarından piyasaya sürme olanağına kavuşabilecekti.

Kezâ Hz. Peygamber, piyasanın daralıp sosyal kaosların meydana gelmemesi için, telakkır-rukbân'²⁰⁸ (malları ucuza kapatmak için köylüyü veya ihracatçıyı şehir dışında karşılayıp malını alma), telâkkı'l celeb(şehirlinin köylü adına satış yapması), şehirlinin köylü adına satışı ve simsarcılığı²⁰⁹, malı teslim almadan satmayı²¹⁰ da yasaklamıştır.

Hz. Ömer şiddetli kıtlık sebebiyle aşırı derecede yükselen fiyatları Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerinden Medine'ye mal sevkiyatı yapılmasını sağlayarak düşürmeyi başarmıştır²¹¹. Hz. Ömer ihtikâr yapanlara kaşı tavrı koymuş, onları çarşıdan kovmuş, ama dışarıdan mal getirenleri kendi misafiri olarak kabul etmiştir.

İmam Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Ömer ihtikâr yapanlara karşı şöyle bir tavır takınmıştır: *“Bizim çarşımızda karaborsacılığa yer yoktur. Ellerinde altından bol para olanlar, Allah'ın bölgemize indirdiği rızıkına kastetmesinler ve bize karşı karaborsacılık yapmasınlar. Fakat yaz-kış dışarıdan pazara satmak üzere sırtında dışarıdan mal getirenlere gelince onlar Ömer'in misafirleridir. Allah'ın dilediği şekilde mallarını satsınlar. Allah nasıl dilerse öylece de ellerinde tutsunlar”*²¹².

Hz. Ömer başka bir sözünde de şöyle demektedir: *“Karaborsacı bizim çarşımızda satış yapamaz”*²¹³.

Hz. Ali de ihtikâra karşı çetin mücadele eden halifelerden birisi olmuştur. Öyle ki ihtikâr yapanların malını yaktırmıştır²¹⁴. Hz. Ali, ihtikâr yapanın mallarını yaktırdı-

206 Kallek, Cengiz, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 151.

207 a.y.

208 Buhâri, “Büyü’ ”, 72; Nesâi, “Büyü’ ”, 57.

209 Buhâri, “Büyü’ ”, 58, 64; Müslim, “Büyü’ ”, 20; Ebû Dâvûd, “Büyü’ ”, 45; Tirmizî, “Büyü’ ”, 17, 18.

210 Buhâri, “Büyü’ ”, 54, 55; Müslim, “Büyü’ ”, 30, 35, 36.

211 Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563.

212 Mâlik, *Muvattâ*, “Büyü’ ”, 24.

213 Abdurrezzak, *a.g.e.*, VIII, 206.

ğı gibi ihtikâr yapanlar ile mücadele etmeyi devlet başkanın görevlerinden biri olarak kabul etmektedir.

Hz. Ali, devlet başkanı olana ihtikâr ve muhtekir ile ilgili şöyle bir tavsiyede bulunmaktadır: “*Tüccar ve sanayicilerin işlerini araştır ve teftiş et. Bu nasihatle beraber belki onların çoğunda aşırı sıklıkla, kötü bir cimrilik, menfaat için mal yığıma (karaborsa) ve hapsedme ve alıp sattıkları nesnede tahakkümleri vardır. Bu ise halka zarar ve idare için de ayıp kapısıdır. Bu bakımdan ihtikârı yasakla*”²¹⁵.

Hz. Osman da ihtikâr yapanlarla mücadele etmiştir. Hz. Osman diğer halifeler gibi kendi devrinde ihtikârı yasaklamıştır²¹⁶. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn ihtikâr ile mücadele ettiği gibi ashap da mücadele etmiştir. Halifelerin karaborsacılık yasağını icrada kusur etmeleri halinde sahabe tarafından sert uyarılar aldıkları kaynaklarda yer almaktadır. Mesela: Hz. Osman'ın yasaklamasına rağmen Medine'deki pazarlarda Ümeyyeoğullarının azatlı köleleri tarafından karaborsacılık yapıldığını gören Zübeyr b. Avvâm'ın hem suçluları hem de Halifeyi oldukça sert bir şekilde uyardığı rivayet edilmiştir²¹⁷.

A- İhtikârın Cezai Müeyyideleri

Yasaklanan bir eylemden bahsettiğimize göre bununla ilgili müeyyidelerin olması gerektiği tabiidir. Dolayısıyla ihtikârın bir cezai müeyyidesi olup olmadığını İslam Hukuku ve Türk Ceza Hukuku açısından bir göz atalım.

1- İslam Hukukunda İhtikârın Müeyyideleri

İhtikâr (karaborsa) yapan kimse için nasslarda doğrudan doğruya belli bir ceza belirlenmemiş ve karaborsacıya verilecek ceza devletin takdirine bırakılmıştır²¹⁸.

İslam hukukunda, karaborsacılık çok değişik şekillerde ortaya çıkması muhtemel olduğundan duruma göre topluma vereceği zarar değişik sonuçlara sebep olacağından ihtikâr yapana verilecek ceza idarecilere bırakılmıştır. İslam hukukunda naslara dayalı olarak muhtekire verilecek açık bir ceza olmadığından bu cezayı tayin etme yetkisi devlet başkanına bırakılmıştır. Fıkıh kitaplarında devlet başkanının vereceği bu ceza, süresi belli olmayan hapis, miktarı devlet başkanına bırakılmış bir para cezası şeklinde geçmektedir.

Ayrıca devletin halkı korumak ve satışlarda, piyasa fiyatı dışına çıkmalarını önlemek amacıyla alacağı tedbirler arasında ihtikâr yapana ta'zir cezası uygulamakta vardır. Bu ceza, hapis, dayak, para cezası, dükkanı kapatma veya ticaretten men etme gibi cezalar olabilir. Nitekim Hz. Ali, hilafeti döneminde ihtikâr yapan kimselerin malını devlet başkanı sıfatı ile yakmıştır²¹⁹.

214 Gazâli, a.g.e., II, 210.

215 Yeniçeri, a.g.e., s. 311.

216 Mâlik, *Muvattâ*, “Bûyû’ ”, 58; Afzal-ur-Rahman, a.g.e., II, 77.

217 Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 153.

218 Döndüren, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 109; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

219 Gazâli, a.g.e., II, 209.

Hız. Ali'ye göre ihtikâr yasağından sonra bu suçla itham edilenler, tehdit edilme ve aynı zamanda ceza verilmeli fakat bu cezada fazla ileri gidilmemelidir²²⁰.

2- Türk Ceza Kanununda İhtikârın Müeyyideleri

Toplumun temel ihtiyaçlarını stoklayıp, toplum yaşantısını zora soktuğundan ihtikâr yapmak Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında da suç kabul edilerek yasayla yasaklanmıştır. Karaborsa-ih tikâr 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 401. maddesi ile yasaklanmıştır. İlgili madde aynen şöyledir:

Madde 401. Gıda maddeleri veya kamuya gerekli şeylerden:

a- Halkın beslenmesi için gerekli et, ekmek, un, süt, tuz, şeker, yağ, peynir, zeytin veya benzeri gıda maddelerinin;

b- Halkın ısınması, temizliği veya aydınlanması için gerekli madde veya eşyalarla her türlü yakıtın;

c- Sağlığın korunmasında, tedavide ve tıpta kullanılan ilaç, kimseyi madde, alet ve diğer şeylerin;

d- İnşaat, sanayi, ulaşım ve tarımda kullanılıp da fiyatları bakanlar kurulu, ilgili bakanlıklar ve diğer yetkili mercilerce tespit ve ilan edilen eşya veya maddelerin;

e- Kamu için gerekliliği sebebiyle veya devletin genel iktisadi ve mali siyaseti gereği olarak, fiyatları bakanlar kurulu veya ilgili bakanlıklar tarafından tespit ve ilan edilen mal, eşya, araç, gereç ve her türlü maddeleri; imali, satımı, dağıtımını, depolanmasını veya her ne şekilde olursa olsun ticaretiyle uğraşan veya her hangi bir suretle kazanç amacı güden bir faaliyette bulunan kimse, bu erzak, madde, eşya veya malların satışından kaçınır, bunları saklar, kaçırır, satılmadığı halde satılmış gibi gösterir veya bunlardan satış fiyatları bakanlar kurulu, ilgili bakanlıklar veya yetkili mercilerce tespit edilenleri fazla fiyatla satar veya satışa arz ederse iki yıldan on yıla kadar hapis ve yetmiş beş bin liradan iki yüz bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca suç konusu mal veya eşyanın müsaderesine de karar verilir.²²¹

İslam hukukunda karaborsacılık yasaklandığı gibi Türk Ceza Hukukunda da Karaborsacılığın men edildiği görülmektedir. Ancak Türk Ceza Hukukundaki bu yasağın kapsamı İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'ungörüşlerini bir yana bırakacak olsak genel anlamda İslam hukukundan farklı olarak ilgili maddede görüldüğü şekli ile tanım ve içeriği daha geniş tutulmuştur. Genelde İslam hukukçuları ihtikâr yasağını, insanların ve hayvanların yiyecekleri ile sınırlandırırken, Türk Ceza Kanununda karaborsacılık yasağının kapsamında, ısınma, temizlik maddeleri, aydınlanma, ilaç, kimyevi madde, inşaat ve sanayi maddeleri gibi gıda özelliği olmayan mallarında olduğu görülmektedir. Tabii bu farkı gelişen dünyaya ve insanın artan ihtiyaçlarıyla açıklamak mümkündür. Klasik fıkıh kitaplarının yazıldığı dönemde bugün ihtiyaç duyduğumuz bir çok mal yoktu veya vardı da bizim ona ihtiyacımız yoktu. Dolayısıyla söz konusu bu maddeler ihtikâr mallarının kapsamına alınmamıştır. Ama bugün insanın ihtiyaçları artmış dolayısıyla ihtikâr malları da artmıştır. Binaenaleyh Türk Ceza Kanununda bu ihtiyaç gözetilerek ihtikâr mallarının çerçevesi geniş tutulmuştur.

²²⁰ Yeniçeri, a.g.e., s. 315.

²²¹ Gözübüyük, Abdullah Pulat, *Türk Ceza Kanunu Gözübüyük Şerhi*, İstanbul, ts. II, 596.

İhtikâr yapana verilecek ceza konusunda da İslam hukuku ile Türk Ceza Hukuku arasında bariz bir farklılık mevcuttur. İslam hukukunda naslara dayalı olarak karaborsacıya verilecek açık bir ceza olmadığından bu cezayı tayin etme yetkisi devlet başkanına bırakılmıştır. Fıkıh kitaplarında devlet başkanının vereceği ceza, süresi belli olmayan hapis ve miktarı yine kendisine bırakılmış bir para cezası şeklinde geçmektedir. Oysa Türk ceza hukukunda karaborsacıya verilecek hapis cezası şuan yürürlükte olan kanunda 2 ile 10 yıl arasında sınırlandırılmış, para cezası da çok cüz'î olmakla beraber yetmiş beş bin lira ile iki yüz bin lira arasında tutulmuştur.

Aynı şekilde yeni düzenlemesi yapılan ve 01. 06. 2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanununda da ihtikâr suç olarak kabul edilmiştir. Nitekim Türk Ceza Kanununun 5237. sayılı kanununun 240. maddesi ihtikâr yasağıyla ilgili düzenlenmiştir. İlgili madde aynen şöyledir:

Madde 240: Belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu kanunun gerekçesi de şöyledir: Madde metninde, belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak fiili suç olarak tanımlanmıştır. Ancak bu suçtan dolayı failin cezalandırılabilmesi için, belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak suretiyle kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkması gerekir. Böylece, kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkması, söz konusu suçun bir objektif cezalandırılabilme şartını oluşturmaktadır. Örneğin, özel hukuk tüzel kişileri eliyle verilen sağlık hizmetlerini aksatarak, belli bir güzergahta toplu taşımacılık hizmetini durdurarak, ekme gibi temel ihtiyaç maddelerinin üretimini durdurarak, akaryakıt satışını durdurarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olabilir²²².

B-İhtikâr Mallarına Uygulanacak İşlem

İslam hukukçuları muhtekir'in stokladığı ve piyasaya arz etmekten imtina ettiği mallara nasıl bir işlem uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefi mezhebi hukukçuları, ihtikârî yapılan mallar, hakim emrine rağmen sahibi tarafından satışa sunulmadığı takdirde hakim o malları satıp satamayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir²²³. Ebû Hanife ihtikâr yapan kişinin stokladığı malları hakim veya bir başka yetkili kişi tarafından cebren sattırılmasını uygun görmez. Çünkü Ebû Hanife'ye göre icbar yani zorlama kişiyi hacretmeye benzer, halbuki hür, akıllı ve baliğ olan kimse hacredilemez²²⁴. Bununla birlikte Ebu Hanife, ihtikâr yapana malını rıza ile sattırmak için onu çeşitli yollarla taciz etme fikrini öne sürmüştür²²⁵.

Bu duruma Celal Yeniçeri şöyle bir yorum getirmektedir: *“Bu ifadelerden anlaşılan şudur: Hakim onun adına mallarını satmaz ve onu satışa da mecbur etmez, fakat*

²²² Özmen, Remzi, *Notlu-Gerekçeli-Karşılaştırmalı 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu*, Ankara 2004, s. 608.

²²³ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 199; Şafak, *a.g.e.*, s. 107; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 562; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 563; *Mevsû'atü'l-fihkî'l-İslâmî*, “İhtikâr”, III, 198; Kahtan ed-Dürî, *a.g.e.*, 146-147.

²²⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Döndüren, *a.g.e.*, s. 199; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 312; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XVI, 563.

²²⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 125; Yeniçeri, *a.g.e.*, s. 312.

cezalandırır. Bu durum da muhtekir, yakasının bırakılmayacağını ve cezadan kurtulamayacağını anlayacağından ikisinden birine rıza gösterecektir. Burada bütün mesele satışın muteber olabilmesi için satıcının bu işi kendi rızası ile yapmış olmasıdır. Bu rıza da böyle bir yolla temin edilmek istenmiştir²²⁶.

Elbû Yûsuf ve İmam Muhammed bu konuda hocaları Ebu Hanife'nin görüşüne katılmayarak, gerektiğinde kişinin mali tasarruflarının kısıtlanabileceği yönündeki görüşten hareketle yetkili kişiye ihtikâr yapanın malını sattırmaya cevaz vermişlerdir²²⁷.

El konulan ihtikâr malları konusunda hakimın zor kullanabileceği yönünde fetva veren hukukçular pek çoktur ve kaynaklar genellikle bu hükme yer verirler. Bu fakihler, "zararı âmını defî için zararı has tercih edilir"²²⁸ kaidesinden hareket ederek hakime bu hakkı tanımaktadırlar. Bu kaideye göre umum halkın zarara uğramasını önlemek ve gidermek için müferrit kişilerin zarara uğraması tercih edilir. el-Gurer'de, sahibinin cezalandırılmasına rağmen mallarını satışa yanaşmaması durumunda hakimın bu malları satma yetkisi olduğundan bahsedilmektedir²²⁹.

Mecelle şerhinde ise, karaborsacının elindeki malların bedelleri alınmak üzere halka dağıtılacağı görüşü yer almaktadır²³⁰.

Bu görüşü savunan Hanefi hukukçular, çaresizlik halinde bazı haramların mubah olacağını ifade eden zaruretle ilgili Kur'an'ın bu ayetlerine "size yalnız şunları haram kıldı: Ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret ölçüsünü geçmemek şartıyla ona da bir günah yükletilmez..."²³¹ "De ki: Bana vahy olunanlar, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir"²³² dayanarak halkın helak olmasından korkulursa devlet başkanın ihtikâr mallarını halka dağıtılabilceğini söylemişlerdir.

İslam hukukçularının ekseriyeti fevkalade ve zor durumlarda devlet başkanın ve hakimlerin bu konuda yetki ve salahiyetlerini bu ayetlere dayanarak artırmaktadırlar²³³.

Şafîî mezhebi bilginleri de, karaborsacının el konulan ihtikâr mallarını hakimın zorla sattırıp sattıramayacağı konusunda görüş birliğine varamamıştır.

²²⁶ Yeniçeri, a.g.e., s. 312.

²²⁷ el-Fetâvâ'l-Hindiyye, III, 214; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Zuhaylî, a.g.e., III, 587; Yeniçeri, a.g.e., s. 313; Döndüren, İslam Hukukuna Göre Alım-Satım'da Kâr Hadleri, s. 199; Karaman, a.g.e., III, 85; Şafak, a.g.e., s. 107; Kallek, "İhtikâr", DİA, XXI, 563; el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye, "İhtikâr", II, 95.

²²⁸ Mecelle-i Ahkâmı Adliyye, İstanbul 1329, mad. 26; Ali Haydar, Hoca Emin Zâde, Dürerü'l-hükkâm şerh-i Mecelleti'l-ahkâm, İstanbul 1330, I, 84.

²²⁹ Molla Hüsvrev, a.g.e., I, 205.

²³⁰ Ali Haydar, a.g.e., I, 84.

²³¹ Bakara, 2/173.

²³² En'am, 6/145.

²³³ Yeniçeri, a.g.e., s. 313.

İmam Şafî bu konuda Ebû Hanife gibi düşünerek karaborsacının mallarını satırmayı hür bir insanın hacr altına alınması olarak kabul etmekte, hür bir insanın hürriyetini de kısıtlamak için ihtikâr yeterli bir sebep olarak saymadığından karaborsacının mallarını satmayı caiz görmemektedir²³⁴.

İmam Şafî, ihtikâr yapanın malını hakim zorla sattıramayacağı konusunda Ebû Hanife gibi düşünüp hükme bağlarken, buna karşılık Şafî mezhebine mensup diğer alimler, bir yıllık ihtiyacından fazla mala sahip olan kişinin kıtlık durumunda bu fazlayı satmaya hakim tarafından icbar edilebileceğini söylemektedirler²³⁵. Bu bilginlere göre yokluğun şiddetlenmesi halinde ihtiyaç fazlası şartı da aranmaz.²³⁶

Günümüz piyasa şartlarında cumhur-ı ulemanın ittifakı daha isabetli olduğu görülmektedir. Zira ihtikâr yapanların çoğu zaten âkil baliğdir. İnsanlar ekonomik kriz içerisinde zorluklarla mücadele ederken devletin sırf bu unsurdan dolayı karaborsacıya müdahale etmemesini düşünmek elbette ki doğru olmaz. Bu tip kriz durumlarında devlet ammenin çıkarlarını özel şahısların çıkarlarından önde tutmalıdır. Amme ihtiyaç duyduğu anda devlet bizzat karaborsacının elindeki mallara el koymalı ve gerekli fiyat karşılığında halka dağıtmalıdır. Nitekim günümüz iktisatçıları da gayr-i meşru tekeli ittifakların önüne geçmek için her türlü düzenlemeyi yapmaktadırlar²³⁷.

C- El Konulan İhtikâr Mallarının Satış Fiyatı

Yukarıda devletin muhtekirin elindeki mallara el koyma yetkisinin olduğunu hatta bazı durumlarda bu yetkisini zaruri olarak kullanması gerektiğini tespit ettik. El konulan bu mallar acaba hangi fiyatla satılmalı? Genelde bu konuya göz attığımızda tartışmanın, malın alındığı günlük fiyata göre mi, yoksa el konulduğu günlük fiyata göre mi, veya malın emsalî fiyatı ile mi satılacağı hususunda odaklandığını görmekteyiz.

Zikredilmesi gereken diğer bir husus da şudur: Karaborsacıya malını rayiç bedelle veya normalin biraz üstünde bir fiyatla satması emredilir. Eğer muhtekir direnirse o zaman malları müsadere edilir. Muhtekirin müsadere edilen malları maliyetine veya normal piyasa fiyatından satılarak anaparası kendisine verilir. Ancak bu malların bedelsiz olarak da halka dağıtılabileceği öne sürülmüştür. Bu durumda sıkıntılı günler geçtikten sonra eline para geçenler malın ücretini öderler²³⁸.

Malın fiyatının kim tarafından belirleneceği meselesi İslam hukukçuları arasında uzun uzun tartışılmıştır. Konu ile ilgili olarak İslam iktisat tarihinde iki olaya

²³⁴ Remli, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*, Beyrut 1984, III, 456; Tahavi, a.g.e., I, 275; Yeniçeri, a.g.e., s. 313; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, "İhtikâr", III, 198; *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye*, "İhtikâr", II, 95.

²³⁵ Remli, a.g.e., III, 456; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, "İhtikâr", III, 198; *el-Mevsuati'l-fikhiyye*, "İhtikâr", II, 95.

²³⁶ Remli, a.g.e., III, 456; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; *Mevsû'atu'l-fihki'l-islâmî*, "İhtikâr", III, 198.

²³⁷ Şahin, a.g.e., s. 117.

²³⁸ *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 213; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 106; Köse, a.g.e., s.189; Kallek, "İhtikâr", *DİA*, XXI, 563; Döndüren, "İhtikâr", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Macid Ebû Ruheyye, a.g.e., sy. XII, s. 211.

rastlıyoruz. Bunlardan biri Hz. Peygamber diğeri ise Hz. Ömer zamanında meydana gelmiştir²³⁹.

Narhla ilgili olarak bize bilgi verecek olan hadislerden ilki şöyledir: Hz. Peygamber zamanında fiyatlar haddinden fazla artmıştı. Bunun üzerine sıkıntıya düşen sahabeden bazıları Hz. Peygambere müracaat ederek fiyatlara müdahalede bulunmasını talep etmişlerdir. Hz. Peygamber bunların isteklerine karşı çıkmış, narhı koyanın, bolluk ve darlık verenin, insanları rızıklandırmanın Allah olduğunu ifade ederek fiyatlara narh koymamıştır²⁴⁰. Hatta hadisin sonunda Hz. Peygamber bunun kişinin malına zulüm olacağını ve böyle bir cürümle Allah'ın huzuruna varmak istemediğini ifade etmektedir.

Konumuzu ilgilendiren diğerk hadise ise Hz. Ömer zamanında vuku bulmuştur. Olay şöyledir: “Ömer b. Hattab Medine’de kuru üzüm satmakta olan Hatıb b. Ebi Beltea’yı gördü ve kaçta satıyorsun Ey Hatıb? Diye sordu. Hatıb: İki müddü²⁴¹ bir dirheme şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer Hatıb’a ya sa’yını²⁴² bir dirheme verirsin ya da bizim pazarımızda satış yapamazsın²⁴³.”

Bizim konumuzu ilgilendiren iki hadiseyi de naklettikten sonra aynı sorumuzu tekrarlamakta fayda vardır. Devlet narh koyabilir mi?

İslam alimleri Hz. Peygamberin narh koymamasının sebebini o zamanın piyasasındaki arz talep dengesine bağlamaktadır. Buna göre o sıralar satıcılar pazara malları arz etmelerine rağmen talep fazlalığından dolayı fiyatlar tabii olarak yükselmiştir.²⁴⁴ Bu dönemde meydana gelen fiyat artışlarının sebeplerini Hz. Peygamber iyi analiz etmiş ve problemlerin nereden kaynaklandığına vakıf olmuştu. Yoksa Medine tüccarının her hangi bir olumsuz davranışı söz konusu değildi. Çünkü bu devirde karaborsacılık ve tüketicinin istismar edildiği bir hadise mevzu bahis değildir²⁴⁵. Gerçekten devlet ne yaparsa yapsın, buna tavan fiyatının konulması da dahil, talepten dolayı ikinci bir piyasanın oluşması zorunludur²⁴⁶.

Hz. Ömer’in Hatıb’ın fiyatına müdahalesine gelince o dönemin şartlarını iyi bilmek lazım. Çünkü bu olay hicretin 18. yılında meydana gelmiştir. Bu durumda Hatıb’ın da içinde bulunduğu bazı tacirler fiyatları olabildiğince yükseltmişlerdir. Bu da ammeye ciddi manada zarar veriyordu. Bu sırada Taif’ten bir üzüm kervanı geliyordu. Eğer Hz. Ömer olaya müdahale etmemiş olsaydı gelen Kervan Hatıb’ın tırmandırdığı fiyatı gerçek ve normal zannedip o fiyattan satmaya başlayacaktı ki bu da halka zarar vermekten başka bir işe yaramayacaktı²⁴⁷. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek için Hz. Ömer olaya müdahale etmiştir.

²³⁹ Kallek, *Asr-ı Saadet’te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 158.

²⁴⁰ İbn Mâce, “Ticârât”, 27.

²⁴¹ Bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ts, “müd” maddesi.

²⁴² Bkz. Erdoğan, a.g.e., “sa’ ” maddesi.

²⁴³ Kallek, *Asr-ı Saadet’te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 165.

²⁴⁴ Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 174.

²⁴⁵ Kallek, *Asr-ı Saadet’te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 162.

²⁴⁶ Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Bursa 2000, s. 98.

²⁴⁷ Kallek, *Asr-ı Saadet’te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 166-167.

İslam iktisat düşüncesinde genel kanaat serbest piyasa anlayışıdır. Çünkü bu anlayış ekonomide sıçrama, haklı rekabet, yeteneklerin geliştirilmesine vesile olur. Böylece insanlar ürettiklerinin karşılıklarını alarak zevkle çalışırlar. Ancak krizler, insanların merhametsizliği, fahiş fiyatlarla halkı ezme gibi olumsuzluklar piyasaya müdahaleyi gerektirir²⁴⁸. Bu iki hadise kendi dönemlerinin şartları gereği meydana gelmiş ve tutumlar da ona göre serdedilmiştir. Bundan hareketle narh konulamaz hükmüne varılamaz. Nitekim tabiiiler döneminde ekonomik ahlakın bozulması neticesinde bazı alimler narha cevaz vermişlerdir²⁴⁹. Konuya bu açıdan bakmak gerekir.

Hanefiler fahiş fiyatla yapılan satışlarda devlet başkanının narh koyabileceğini ifade etmişlerdir. Hanbeliler ise böyle bir uygulamaya cevaz vermemişlerdir ve bunun sakıncalı sonuçlar doğuracağını ifade etmişlerdir. İmam Mâlik ise bu uygulamayı savunmuş ve Hz. Ömer'in yaptığı gibi direnen esnafın kovulabileceğini ileri sürmüştür. İmam Şafî ise kişinin dilediği gibi malını satabileceği görüşündedir²⁵⁰.

Ebû Hanife, hakimın el konulan malları sattırma yetkisi olmadığını savunduğundan bu satışın hangi fiyatla yapılması gerektiği mevzuunda bir şey söylememiştir. Ama Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise bu satış piyasa fiyatı üzerinden veya gabn-ı yesirle yani insanların normal karşılıklarını bir aldanma ile veya piyasa fiyatından biraz yüksek bir bedel ile olmalıdır²⁵¹.

Mâliki mezhebi bilginlerine göre el konulan mallar satılacağı zaman, ihtiyacı olan kimseye, satın alınan fiyattan satılır ve ona bir şey ziyade edilemez. Eğer satılan malın fiyatı bilinmiyorsa, muhtekirin ihtikâr yaptığı günkü fiyatından satılır²⁵². Nitekim Mâliki fakihî Bâcî (ö. 474/1081), mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: “*Bu mallar ihtiyaç sahiplerinin satın alageldikleri fiyattan satılır. Fazla bir fiyata satılamaz. Mal sahibi bu fiyata yanaşmazsa mallar çarşı esnafına havale edilir ve onların verdikleri ortak fiyattan satılır. Fiyatı bilinmediği zaman ihtikâr edildiği gündeki fiyatı ile satılır*”²⁵³.

Hanbelilere göre muhtekir fiyatı artsın diye insanların ihtiyaç duyduğu malları alıp stoklayan kişidir. Bu yüzden o insanların geneline zulüm etmiş sayılır. Bu nedenle yetkili kişi sıkıntı çeken insanların problemlerini çözmek için karaborsacının elindeki mala el koyarak onu misli bir fiyatla satar. Eğer muhtekir stokladığı malın kıymetinden fazla bir fiyat isterse o zaman söylediklerine itibar edilmeksizin piyasadaki gerçek fiyatı ile halka satılır²⁵⁴.

Bu konu ile ilgili olarak sonuç olarak şunu ifade edelim. Devletin muhtekirin malına zaruret zamanında el koyabileceğini tespit ettik. El konulan bu malın fiyatı devlet fiyatlara müdahale edebilir görüşü esas alınırsa, yetkililer muhtekirin malını istediği fiyatla satabilir. Ancak kişinin hak ve özgürlüğünü dikkate alan görüş esas

²⁴⁸ Yeniçeri, a.g.e., 175-176.

²⁴⁹ Bâcî, a.g.e., V, 18; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 288.

²⁵⁰ Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 173.

²⁵¹ *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 214; Bilmen, a.g.e., VI, 125; Zuhaylî, a.g.e., III, 588; Döndüren, “İhtikâr”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 110; Kallek, “İhtikâr”, *DİA*, XXI, 563; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

²⁵² Bâcî, a.g.e., V, 7; Zuhaylî, a.g.e., III, 588; Döndüren, “İhtikâr” *Şamil İslam Ansiklopedisi*, III, 10; Yeniçeri, a.g.e., s. 314.

²⁵³ Bâcî, a.g.e., V, 17.

²⁵⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye fî siyaseti's-şer'iyye*, *Kahire 1317*, I, 222.

alınırsa bırakın fiyat belirlemesi, kişinin malına el bile konulamaz. Burada dikkatli olmak lazım. Devlet ne mal sahibini ciddi manada zarara uğratacak ve ne de halkın mağdur olmasına göz yumacaktır. O halde bu iki kesim arasında orta bir yol bulunmasına çalışılmalıdır.

Kanaatimizce de bu orta yola en yakın görüş de İmam Muhammed'in görüşüdür. Burada muhtekirin malı aldığı fiyatın bir miktar üstünde satılmış oluyor ki böylece muhtekir de bu işten memnun olmuş olur.

SONUÇ

İnsan, dünyada yaşamını devam ettirebilmek için Allah'ın ihsan ettiği rızkı temin etmek için çalışır. Bunu elde etmenin birçok yolu vardır ki ticaret de bu yollardan birisidir. Ancak İslam rızkı, rızkı veren Allah'ın rızasına uygun bir yolla elde edilmesini emretmektedir. İslam, rızkı teminde bu şartı koymakla beraber ihtiras sahibi insan, yaşamın birçok alanında olduğu gibi kazanç teminde de bu şartı ihlal edebilmektedir. İhtikâr da söz konusu bu gayr-i meşru ihlallerden birisidir.

İhtikâr, bir kısım insanın ferdi çıkarlarına ve şahsi hırslarına kapılarak topluma ihtiyaçlarını teminde zarar verdiği ve insanların yaşamını daralttığı için İslam tarafından yasaklanmıştır. İslam'ın yasakladığı bu ihtikârı konu edinen söz konusu bu çalışmada ulaştığımız sonuçları topluca şu şekilde ortaya koyabiliriz.

İhtikârın veya Türkçe adıyla karaborsanın iktisadi sahadaki varlığı İslam dışındaki kaynaklardan da anladığımız kadarıyla çok eskilere kadar dayanmaktadır. İslâmî kaynaklardan da ihtikârın cahiliye döneminde ve Hz. Peygamberden sonraki dönemde de var olduğuna şahit olmaktadır. Günümüzde de hala iktisadi yaşamın bir sıkıntısı olarak yerini korumaktadır. İhtikâr hadisesi, Hz. Peygamberden sonra Abbassiler, Endülüs Emevileri, Fatımiler ve Osmanlılarda da varlığını korumuştur. Günümüzde de hala varlığını sürdürmektedir ki onu Türkiye Cumhuriyeti Türk Ceza Kanunu ile yasaklamıştır.

İslam hukukçularının çoğunluğu ihtikârı, gıda maddeleri ile sınırlandıran bir tanımlamada bulunmuşlardır. İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf gibi bazı fakihler ise ihtikârın tanımına her türlü maddeyi almışlardır ki bu kapsamlı tarif günümüz iktisatçılarının ve Türk Ceza Kanununun anlayışıyla paralellik göstermektedir.

İhtikârın yasaklığıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de açık bir nas bulunmamakla beraber Hac süresinin 25. ayetinde geçen "ilhad" kelimesini şirk, yasak olan avı öldürmek, Mescid-i Harâmı imâr etmekten insanları alıkoymak şeklinde tefsir eden müfessirler aynı zamanda ihtikâr olarak da yorumlamışlardır. Müfessirler ayrıca Karun'un iktisadi sahada tekel oluşturmasından hareketle onu karaborsacı bir şahsiyet olarak tanımlamaktadırlar.

Hız. Peygamber bir çok hadisinde ihtikâr yapanı asi, günahkar vasıflarıyla vasıflandırmış ayrıca bu davranışından dolayı lanetleyerek cüzzam hastalığı ile cezalandıracağını söyleyerek ihtikârı yasaklamış ve bunu önlemek için de tedbirler almıştır. Bunun yanında ihtikâra zemin hazırlayan telakkî'r-rukban, telakkî'l-celeb, bey'un-neceş, malı teslim almadan satma... gibi satım çeşitlerini de yasaklamıştır. Bütün bu satış çeşitlerini önlemek için de görevliler tayin etmiştir. Hız. Peygamber'den sonra devlet başkanı olan halifeler de ihtikârla mücadele etmişlerdir.

Hz. Peygamberin ihtikârî yasaklayan hadislerinin bazılarının mutlak, bazılarının ise yiyecek maddeleri ile sınırlı olması İslam hukukçuları arasında ihtikârîn hükmü, zamanı, süresi, çeşidi gibi meseleler tartışma konusu olmuştur.

Yiyeceklerle mukayyet hadisleri esas alan Ebû Hanîfe, Şafiî, Muhammed, Ahmed b. Hanbel gibi hukukçular yasağın kapsamını insan ve hayvan yiyecekleri ile sınırlarken; mutlak ihtikâr yasağıyla ilgili hadislere dayanan İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ise halkı yokluğu ve kıtlığı halinde sıkıntıya düşeceği her türlü ihtiyaç maddesini stoklamasını ihtikâr saymıştır. Günümüz dünyasında ihtiyaç maddelerin ve gereksinimlerin arttığını düşünürsek halka zararı dokunacak her türlü maddeyi ihtikâr yasağının içine dahil etmek ihtikâr yasağının amacı için daha uygun olduğu kanısındayız.

İslam hukukçuları, ihtikârîn hükmü konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Hukukçular kısmen ihtikârîn tanımından kısmen de sıhhat ve mahiyeti üzerinde uzlaşmaya varılamayan nasların zahiriyle Şari'in maksadı arasındaki tercih farkından dolayı ihtikârî, Mâlikî, Şafiî, Hanbelî ve Hanefî mezhebinin bir kısım fukahası haram; bir kısım Hanefî fakih de mekruh kabul etmişlerdir. İnsanların yaşamını daraltıp zarar veren, sosyal bunalımlara zemin hazırlayan ihtikârîn mekruh kabul edilmesi hüküm bakımından hafif kalır. Böyle olumsuz bir fiilin hükmünün haram olması gerektiği inancındayız.

İslam hukukçularının ihtilaf ettiği bir başka konu ise ihtikârîn süresidir. Mutlak hadislere dayanıp ihtikârî süre tahdidi getirmeyen Şafiî, Mâlikî, Hanbelî hukukçular halkın zarar görmesi ile neticelenecek her zaman dilimini yasak kapsamına almışlardır. İhtikârîdan söz edebilmek için süreyi gerekli gören Hanefî fukahası ise bunun uzunluğu üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Kimi kırk gece süre biçerken, kimisi de otuz gün ile sınırlandırmaktadır. Zayıf da olsa bu süreyi üç gün ile tahdid edenler olmuştur. Hanefîler bu süreyi dünyadaki hukuki ceza için koyarlar. Dini hükmü ise süre az olsun çok olsun fark etmeksizin günahıdır. Toplumun acil ihtiyacı olan ekmeği, ilacı, serumu, tüpü... düşündüğümüzde ihtikârî süre biçmenin pek de isabetli olmayacağı kanısındayız.

İslam bilginlerinin çoğunluğu, kişinin ürettiği malda şehir halkının bir hakkı ve emeği olmadığı düşüncesinden yola çıkarak üreticinin, Hz. Peygamberin "*calîp rızıklanmıştır, karaborsacı ise lanetlenmiştir*" hadisinden hareketle de ithalatçının, mal stoklamasını caiz görmüşlerdir. Ama halkın sıkıntılı olduğu bir dönemde malı piyasaya sürmemelerini ahlaken iyi görmemişlerdir.

Fukahanın hemen hemen hepsi ihtikârîn meydana gelmesi için mal stoklamasının halkın ihtiyaç duyduğu bir darlık zamanında olmasını şart koşmuşlardır. Halkın ihtiyaç duymadığı ve sıkıntıya neden olmayan bir zamanda mal stoklamayı ihtikâr olarak görmemektedirler.

Kişinin ev ihtiyaçları için yaptığı tedarikler de, ihtikâr olarak kabul edilmemiştir. Ama bu stoklama miktarı bir yıllık geçim ile sınırlandırılmıştır.

İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf altın ve gümüşü ile parayı ihtikârî konu olan mallardan saymışlardır. Bunlar dışındaki hukukçular bu maddeleri ihtikârî konu olan mallara dahil etmemişlerdir. İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'un görüşü günümüz piyasa şartları düşünüldüğünde toplum için daha uygun olduğu inancını taşımaktayız.

Her ne kadar ihtikârı önlemek için tedbirler alınmışsa da bu yasağı ihlal eden tacirler olmuştur. Günümüzde de hala olmaktadır. Bunun için İslam hukukunda naslara dayanan dünyevi bir ceza olmadığından ihtikâr yapana verilecek ceza devlet başkanına bırakılmıştır. Ki bu ceza da genellikle ta'zir cezası şeklinde olmuştur. Bazen de hapis, dayak, para cezası, dükkamı kapatma veya ticaretten men etme gibi cezalar da söz konusu olmuştur.

Yeni Türk Ceza Kanununda da karaborsacılık suç kabul edilmiş, bu yola tevessel edenlere altı aydan iki yıla kadar ceza ön görülmüştür. Ayrıca karaborsacının malına el konulup müsadere edileceği hükmü de konulmuştur.

İslam hukukçuların çoğunluğuna göre malını stoklayıp piyasaya arz etmeyen kişinin malına yetkili kişi el koyabilir. Hatta halka bile dağıtabilir. Fakat Ebû Hanîfe bu görüşe karşı çıkıp yetkili kişinin bu malı zorla satmasını veya dağıtmasını uygun görmemiştir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre icbar hacre benzer. Halbuki akıllı, hür ve ergen bir kimse böyle gerekçeyle hacr edilemez. İhtikâr yapanların akıllı olduğunu düşünürsek; insanlar ekonomik kriz içerisinde zorluklarla mücadele ederken devletin sırf bu unsurdan dolayı ihtikâr yapana müdahale etmemesi maslahata uygun olmadığını düşünüyoruz. Dolayısıyla bu tip durumlarda devlet ammenin çıkarlarını şahısların çıkarlarından önde tutarak muhtekire müdahale etmelidir.

İslam hukukçuları, el konulan malların hangi fiyattan satılacağı konusunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ebû Yûsuf'a göre bu satış piyasa fiyatın üzerinden veya gahn-ı yesirle yani insanların aldanmayı normal karşıladıkları piyasa fiyatından biraz yüksek bir bedelle olmalıdır. İmam Mâlik ise satılacak malın satın alınan fiyattan, eğer fiyatı bilinmiyorsa ihtikâr edilen günkü fiyattan satılır görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'e göre ise hakim bu malı misli fiyattan satar.